

82

10 + 1 ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ & ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ

ΚΩΣΤΗΣ ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

—
10 + 1

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ & ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ

10 + 1
ερωτήσεις & απαντήσεις
για το Μακεδονικό
✂

✂

μακέτα εξωφύλλου-σχεδιασμός έκδοσης:

Μαρία Τσουμαχίδου

επιμέλεια-διόρθωση:

Άννα Μαραγκάκη

σελιδοποίηση:

Κωνσταντίνος Καπένης

τυπώθηκε τον Μάρτιο του 2018

© 2018, Κωστής Καρπόζηλος - Δημήτρης Χριστόπουλος
και εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

Αιόλου 33, 105 51 Αθήνα
τηλ.: 210 36 43 382, fax: 210 36 36 501
e-mail: info@polis-ed.gr
facebook: Εκδόσεις Πόλις
isbn: 978-960-435-635-5

ΠΟΛΙΣ

Το βιβλίο αυτό το αφιερώνουμε σε όσες και όσους
άρθρωσαν έναν λόγο τεκμηριωμένο και κριτικό σχετικά
με το Μακεδονικό την κρίσιμη δεκαετία του '90.
Σε αυτές και αυτούς που όρθωσαν την ιδιότητα του πολίτη.

Για να ξεκινήσει η συζήτηση

Το μικρό αυτό βιβλίο γράφτηκε υπό τη μορφή ερωτήσεων και απαντήσεων. Στόχος μας είναι να μπορεί να διαβαστεί από τον καθένα και την καθεμία που προβληματίζεται γύρω από το περίφημο Μακεδονικό Ζήτημα. Επιδίωξή μας είναι να προσφέρουμε μια συνοπτική και κριτική περιήγηση στα πιο διαδεδομένα σχήματα τα οποία, κατά τη γνώμη μας, συνθέτουν τις μεγάλες εθνικές αφηγήσεις, αρθρώνοντας επίσης μια απάντηση σ' αυτές. Στο μυαλό μας έχουμε τους ολοένα και περισσότερους πολίτες που θέλουν να αναμετρηθούν με την, έως πολύ πρόσφατα, θλιβερή μονοτονία του λόγου περί το Μακεδονικό στη δημόσια συζήτηση. Αλλά όχι μόνο. Μας ενδιαφέρει, ακόμα, να συνομιλήσουμε με εκείνους που είναι διατεθειμένοι να αναμετρηθούν με τους δικούς τους μύθους, που αισθάνονται ότι η στερεότυπη επανάληψη του συνθήματος «Η Μακεδονία είναι ελληνική» παρατείνει το αδιέξοδο στις σχέσεις με-

ταξύ Ελλάδας και Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Για όλους αυτούς τους λόγους, θελήσαμε να γράψουμε όπως συζητάμε: με τρόπο απλό και όχι αυστηρά επιστημονικό – πόσο μάλλον επιστημονικοφανή. Το ανά χείρας βιβλίο δεν προορίζεται για τους λίγους ή τους ειδικούς.

Σταχυολογήσαμε δέκα συν μία ερωτήσεις που διατρέχουν την ελληνική δημόσια συζήτηση και οι οποίες, ανεξαρτήτως διαφορών, συγκλίνουν σε ένα σημείο: την αντιμετώπιση της ταυτότητας της γειτονικής χώρας ως «ανύπαρκτης» και, εντέλει, τον εγκλωβισμό της δικής μας χώρας σε μια αδιέξοδη και άδικη στάση στο γνωστό ζήτημα της ονομασίας της πρώτης. Η διατύπωση αυτών των ερωτήσεων ήταν και εύκολη και δύσκολη υπόθεση. Εύκολη, γιατί πολλές από αυτές τις θέσεις επαναλαμβάνονται στερεότυπα για χρόνια –σίγουρα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990–, σε τέτοιο βαθμό που έχουν εντυπωθεί στο μυαλό όλων μας. Δύσκολη, γιατί, παρακολουθώντας προσεκτικά τα πρόσφατα συλλαλητήρια, διαπιστώσαμε ότι ελάχιστα ήταν τα επιχειρήματα τόσο των συγκεντρωμένων όσο και των ομιλητών. Αυτό που κυριαρχούσε ήταν το αίσθημα της «προδοσίας», της καταγγελίας της, και της εθνικής υπερηφάνειας, δίχως όμως να τεκμηριώνεται το πού ακριβώς εδράζεται αυτή.

Πρόκειται, βέβαια, για μια βασική λειτουργία των

μύθων: κατασκευάζουν μια πραγματικότητα η οποία, στη συνέχεια, αναπαράγεται ως τέτοια, χωρίς κανείς να ασχολείται με τον πυρήνα της, τον καταστατικό μύθο. Στο κείμενο αυτό, επιχειρούμε την ανασκευή τους, προσπαθούμε να καταδείξουμε ότι πολλά από τα όσα διακινούνται δεξιά και αριστερά, κυριαρχώντας στον δημόσιο λόγο, απλώς δεν ευσταθούν.

Δεν έχουμε να κάνουμε απλώς με «ψέματα». Οι αφηγήσεις αυτές κινητοποιούν συνειδήσεις, επηρεάζουν συμπεριφορές, αναπαράγουν συναισθηματικές ταυτίσεις, κατασκευάζουν εναλλακτικές πραγματικότητες. Από την άλλη, όπως συμβαίνει πάντα με τα στερεότυπα και τις εύκολες θέσεις, λένε και κάποιες αλήθειες, «κουμπώνουν» σε κάποια στοιχεία της πραγματικότητας – δεν θα γινόταν αλλιώς. Υπάρχουν κάποια στοιχεία, στους μύθους για το Μακεδονικό, που ευσταθούν. Το επίδικο, όμως, δεν είναι αυτό. Το επίδικο είναι η συνολική τους λειτουργία, οι αντιλήψεις τις οποίες προωθούν και, κυρίως, το πώς η εμπέδωσή τους έχει οδηγήσει τμήματα της κοινωνίας μας σε μια άρνηση της πραγματικότητας.

Θα το πούμε απλά. Στη συζήτηση για τη συγκρότηση της ταυτότητας των πολιτικών κοινοτήτων που ονομάζονται έθνη, το βασικό δεν είναι αν οι ιστορικές παραδοχές τους είναι τεκμηριωμένες ή όχι· αυτό είναι το έλασσον. Το σημαντικότερο είναι αν ο τρόπος με τον

οποίο αντιμετωπίζουν το παρελθόν οι κοινωνίες βοηθά τη συνεννόηση και τη συνεργασία ή εντείνει τον διακρατικό ανταγωνισμό και την καχυποψία. Ενώ οι μύθοι επινοούνται διότι έχουν χρηστική πολιτική αξία, σε μια δεδομένη στιγμή μπορεί να αποκτήσουν διαχρονική αντοχή. Έτσι, στο τέλος, οι κοινωνίες εγκλωβίζονται σε αυτούς. Αυτό πάθαμε στην Ελλάδα, με το Μακεδονικό. Κατά συνέπεια, το βασικό μας πρόβλημα με τις εθνικές μας αφηγήσεις γύρω από αυτό το ζήτημα δεν είναι απλώς η ανακρίβειά τους.

Αυτό που κυρίως μας απασχολεί είναι ότι οι εν λόγω μύθοι παγίδευσαν τη χώρα μας για περισσότερο από μία γενιά, με αποτέλεσμα την εδραίωση ενός καθεστώτος συνολικής άρνησης της ταυτότητας της γειτονικής χώρας, τη διατήρηση ενός αισθήματος ανασφάλειας σε μια ούτως ή άλλως εύθραυστη γεωπολιτική ισορροπία και την ανάλωση ενός δυσανάλογα μεγάλου διπλωματικού και πολιτικού κεφαλαίου, σε μια στιγμή που η Ελλάδα είχε, και συνεχίζει να έχει, άλλες μείζονες προτεραιότητες. Πρόκειται για συνολικά βλαπτικές αφηγήσεις, οι οποίες διαμορφώθηκαν ή αναζωπυρώθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Τότε μπορεί κανείς κυνικά να υποστηρίξει πως είχαν μια χρηστική αξία εσωτερικής κατανάλωσης, για τη μεγάλη πλειονότητα των κομμάτων της εποχής. Ωστόσο, σύντομα έγινε σαφές ότι η πολιτική ηγεσία της χώρας έπεσε στην παγί-

δα που η ίδια είχε στήσει. Το αποτέλεσμα; Επί χρόνια, η χώρα μας ναρκοθετούσε την προοπτική διευθέτησης της διένεξης με την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας.

Σήμερα η εικόνα είναι πιο ελπιδοφόρα. Από μόνη της, η μεγάλη διαφορά στον όγκο και το πάθος των συλλαλητηρίων, σε σχέση με τις αρχές της δεκαετίας του 1990, δείχνει τη σταδιακή υποχώρηση των εθνικών μας μυθολογιών. Αλλά αυτό δεν αρκεί. Έχει μεγάλη σημασία να σκαλίζουμε τις βεβαιότητες και να αναμετριάσουμε με τα αξιώματα που προβάλλονται στον δημόσιο λόγο. Για πολλά χρόνια, το Μακεδονικό υπήρξε ο μεγάλος συλλογικός λογοκριτής και αυτολογοκριτής της δημόσιας ζωής: απωθημένες αλήθειες και το αίσθημα ενός θαμμένου μυστικού καθόρισαν τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική κοινωνία αντιμετώπιζε κάτι που ήταν μπροστά της, αλλά αρνιόταν πεισματικά να το δει. Όταν ένα τηλεοπτικό κανάλι επέλεξε, σε έναν διεθνή αγώνα μπάσκετ, να καλύψει το όνομα της «Μακεδονίας», βάζοντας πάνω στο καντράν όπου αναγράφονταν τα ονόματα των δύο χωρών ένα κομμάτι από το παρκέ του γηπέδου, δεν έκανε, στην ουσία, κάτι διαφορετικό από εκείνο που προέκρινε η πολιτική ηγεσία της χώρας: όταν η πραγματικότητα δεν συμφωνεί μαζί μας, τόσο το χειρότερο για την ίδια.

Το τραύμα φωνάζει. Κακοφορμίζει και πρέπει γρή-

γορα να ασχοληθούμε μαζί του. Όσο το αφήνουμε, τόσο πιο βαθιά πηγαίνει, δηλητηριάζοντας και τις γενιές που έρχονται. Πιστεύουμε πως όσα έθνη ομολογούν θαρρετά, πρωτίστως στον εαυτό τους, τις πικρές αλήθειες και τα κλεισμένα στο ντουλάπι μυστικά τους, μόνο κερδισμένα βγαίνουν. Το ίδιο ισχύει και για τις ζωές των ανθρώπων. Η ελληνική κοινωνία, δυστυχώς, δεν έχει κάνει τολμηρά βήματα αυτοκριτικής και επιλέγει να κουκουλώνει διάφορα τραυματικά ζητήματα του παρελθόντος, ιδίως αυτά που ονομάζει «εθνικά ζητήματα», για να μην υποχρεωθεί σε μια επώδυνη αναμέτρηση με τον εαυτό της. Ας αναμετρηθούμε λοιπόν με τις ανασφάλειες και τις φοβίες μας, ώστε να δούμε, τελικά, τι και πόσο αξίζουν. Σε αυτή τη θεραπευτική λειτουργία επιθυμούν να συμβάλουν οι σελίδες που ακολουθούν.

Ευχαριστούμε τον Στρατή Μπουρνάζο για τη φροντίδα του και τις παρεμβάσεις του, τον Λάμπρο Μπαλτσιώτη και τον Νίκο Τσιβίκη για τις παρατηρήσεις τους και την Άννα Μαραγκάκη για την επιμέλεια του κειμένου.

Ως γνωστόν, η ευθύνη για τα υπόλοιπα, και το σύνολο, βαρύνει τους υπογράφοντες.

Αθήνα, Μάρτιος 2018

1. «Μα δεν είναι το ζήτημα της ονομασίας της γείτονος “εθνικό θέμα” για την Ελλάδα;»

βα

Ας ξεκινήσουμε με το απλό ερώτημα: Τι συνιστά, τελικά, «εθνικό θέμα» στην Ελλάδα; Αν το καλοσκεφτούμε, συχνά τα σοβαρότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε δεν τα θεωρούμε «εθνικά θέματα». Έτσι, για παράδειγμα, ενώ μετά το 2009 όλοι και όλες συμφωνούμε ότι το δημόσιο χρέος είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα της χώρας, δύσκολα θα το χαρακτηρίζαμε «εθνικό θέμα», με τη βαρύτητα που φέρει αυτή η φράση στον δημόσιο λόγο. Για το θέμα του χρέους, λοιπόν, όλοι μπορούν να έχουν άποψη και να διατυπώνουν προτάσεις: από την επιβολή της λιτότητας ή την παραγωγική ανασυγκρότηση, μέχρι τη διαγραφή του χρέους ή την επιστροφή στη δραχμή. Στο ζήτημα αυτό ξέρουμε, ως κοινωνία, ότι δεν συμφωνούμε. Και καλά κάνουμε. Δημοκρατία έχουμε, και η διαφωνία είναι συστατικό γνώρισμά της.

Τι γίνεται, όμως, με τα λεγόμενα «εθνικά θέματα»; Εδώ, η εικόνα αλλάζει. Πρόκειται για θέματα στα οποία η διαφωνία θεωρείται «προδοσία» ή «μειοδοσία». Δεν υπάρχει θεμιτός αντίλογος. Υπάρχει μόνο μια κυρίαρχη άποψη, η οποία μάλιστα απαιτεί να είναι και μοναδική. Το Μακεδονικό υπήρξε κατεξοχήν ένα τέτοιο παράδειγμα. Για πολλά χρόνια, η όποια διαφωνία με τους χειρισμούς της εξωτερικής μας πολιτικής θεωρούνταν ισοδύναμη με εθνική προδοσία. Δεν έχουν περάσει τόσο πολλά χρόνια ώστε να ξεχάσουμε ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1990 κάποιοι πολίτες σύρθηκαν στα δικαστήρια και καταδικάστηκαν σε βαριές ποινές, επειδή μοίραζαν μια προκήρυξη που καλούσε σε ειρηνική συνύπαρξη των βαλκανικών λαών· και θυμόμαστε ακόμα τα τηλεοπτικά παράθυρα και τα πρωτοσέλιδα που στοχοποιούσαν όποιον τολμούσε να πει κάτι διαφορετικό από την επικρατούσα «εθνική άποψη».

Ο λόγος των «εθνικών θεμάτων» στηλιτεύει και τιμωρεί τις αποκλίσεις από τη δική του ορθότητα. Τέτοιου είδους αποκλίσεις είναι κάτι σαν τη βλασφημία, για τη θεολογία. Ο λόγος αυτός κανοναρχεί το ορατό και το αόρατο, το υπαρκτό και το ανύπαρκτο. Έχει τα άβρατά του, τα οποία, με τη σειρά τους, λειτουργούν ως καταφύγια για την εθνική μας κοινότητα. Όσο και αν μηρυκάζουμε τη ρήση του Διονυσίου Σολωμού «το έθνος πρέπει να μάθει να θεωρεί εθνικόν ό,τι είναι Αληθές»,

στην πράξη οχυρωνόμαστε πίσω από μύθους και παραμυθίες. Ή, με τα λόγια του Τσβετάν Τοντορόφ, ενός σημαντικού στοχαστή του καιρού μας: «Η συναισθηματική φόρτιση όλων όσα σχετίζονται με το παρελθόν είναι τεράστια και εκείνοι που την αισθάνονται δυσπιστούν μπροστά στις προσπάθειες διαύγασης, στις εκκλήσεις για μια ανάλυση που θα –έστω και μάταια– προσπαθεί να προηγηθεί της οιασδήποτε κρίσης» (*Μνήμη του κακού, πειρασμός του καλού*, μτφρ. Κώστας Κατσουλάρης, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2003).

Στο Μακεδονικό, λοιπόν, η ελληνική κοινωνία για χρόνια επέλεγε να αυτοπαγιδεύεται, να πορεύεται με συναισθηματική φόρτιση, να δυσπιστεί σε κάθε φωνή που την καλούσε να εξετάσει τα πραγματικά δεδομένα και τις πραγματικές διαστάσεις του ζητήματος. Αυτή η κατάσταση τροφοδότησε και την αυτοπαγίδευση της ελληνικής διπλωματίας, η οποία, ενώ «υπηρεσιακά» έβλεπε πως χτυπάμε πάνω στον τοίχο, δεν είχε το σθένος να το ομολογήσει. Απλώς το ψιθύριζε αμήχανα. Η πορεία αυτή στηριζόταν, σε μεγάλο βαθμό, σε έναν μηχανισμό κυνικής απώθησης: απώθησης του γεγονότος ότι αυτό που εμείς θεωρούμε κατεξοχήν «εθνικό θέμα» –αποκλειστικά και μόνο δικό μας– συνιστά το κατεξοχήν ζωτικό «εθνικό θέμα» για τη γειτονική μας χώρα, τη βάση της ύπαρξής της. Όταν δεν λειτουργούσε αποτελεσματικά ο μηχανισμός της απώθησης, τότε

έπαιρνε τη θέση του ο κυνισμός: «Το πειστικότερο των εθνικών δικαίων επιχείρημα είναι η δύναμις». Απέναντι στους βόρειους γείτονές μας, οι συσχετισμοί ήταν, φυσικά, συντριπτικοί υπέρ ημών.

Στο έδαφος αυτό, η ελληνική πλευρά έκανε τέσσερα ζωτικά σφάλματα, τα οποία καθόρισαν την εξέλιξη και τη γιγάντωση του προβλήματος μέσα στον χρόνο:

- ❖ Πρώτον, είναι λάθος επί της αρχής να θέλεις να επιβάλεις σε μια άλλη χώρα την ονομασία της, όσο κι αν το όνομά της σε κάνει να δυσφορείς. Δεν εξετάζουμε εδώ το εύλογο ή μη της εν λόγω δυσφορίας. Για το διεθνές δίκαιο, το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση των λαών περιλαμβάνει αυτονομία και το δικαίωμά τους να διαλέγουν όνομα. Επί του πρακτέου, τα πράγματα γίνονται ακόμα χειρότερα, από τη στιγμή που οι κάτοικοι αυτής της χώρας αποκαλούνταν με αυτό το όνομα για πολλές δεκαετίες, και έτσι τους αναγνώριζαν οι πάντες, της Ελλάδας μη εξαιρουμένης.

- ❖ Δεύτερον, είναι λάθος εκ του αποτελέσματος να πιστεύεις ότι θα επιβάλεις την άποψή σου στηριγμένος στο γεγονός ότι είσαι ο ισχυρότερος στην εν λόγω διαπραγμάτευση. Η εκτίμηση αυτή μαρτυρεί περιορισμένη επίγνωση των συνολικότερων γεωπολιτικών συσχετισμών, αλλά κυρίως την αδυναμία σου να κατανοήσεις ότι, έξω από το στενότερο «εθνικό ακροατήριο», σε οποιονδήποτε άλλον η ιδέα της αναγκαστικής επι-

βολής ονόματος σε μια άλλη χώρα μοιάζει κάτι μεταξύ παραξενιάς, παραλογισμού και επιθετικής διάθεσης.

- ❖ Τρίτον, είναι λογικό σφάλμα να συσχετίζεις μονοσήμαντα τον εθνικισμό με το όνομα αυτής της χώρας. Αν απαγορεύσεις σε κάποιον τη δυνατότητα να έχει επισήμως το όνομα που πιστεύει και με το οποίο έχει μεγαλώσει, δεν περιορίζεις τον φανατισμό για την ταυτότητά του. Κατά κανόνα, συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο. Η ελληνική αδιαλλαξία τροφοδότησε τον ακατέργαστο εθνικισμό της κυβέρνησης Γκρούεφσκι (2006-2016), όπως αυτός αποτυπώνεται εύγλωττα στα αγάλματα με τους Βουκεφάλες που πλημμύρισαν τα Σκόπια. Κάθε εχέφρων άνθρωπος, εντός και εκτός Ελλάδας, αντιλαμβάνεται ότι ένας από τους λόγους της όξυνσης του μακεδονικού εθνικισμού, τη δεκαετία που πέρασε, ήταν και η άρνηση της Ελλάδας να αναγνωρίσει την ταυτότητά του. Ο Γκρούεφσκι είναι, εκτός των άλλων, παιδί του εμπάργκο του 1994 και του βέτο του 2008.

- ❖ Τέταρτον, είναι θεωρητικό σφάλμα να πιστεύεις ότι ο εθνικισμός έχει σύνορα. Η αδιάλλακτη ελληνική στάση όχι μόνο βοήθησε εθνικιστές τύπου Γκρούεφσκι να κυριαρχήσουν στη γειτονική χώρα, αλλά και τροφοδότησε την ανάπτυξη της ξеноφοβίας και του εθνικισμού εντός των ελληνικών συνόρων. Στα συλλαλητήρια της δεκαετίας του 1990 γεννήθηκε μια νέα εθνικοφροσύ-

νη, εντός της οποίας εμφανίστηκε –για πρώτη φορά με σχετικά μαζικούς όρους και, κυρίως, νομιμοποίηση, λόγω του θέματος– η Χρυσή Αυγή. Σήμερα παρακολουθούμε μια δειλή ανάκαμψη του επιθετικού εθνικισμού: τις κραυγές για στρατιωτική δράση, τη ριζοσπαστικοποίηση ανώτερων κληρικών, τις ονειρώξεις απόστρατων για τα δάκρυα της Παναγίας, την υπόδικη ηγεσία της Χρυσής Αυγής να επιστρέφει και να συμμετέχει δραστήρια σε μια μαζική «υπερκομματική» συγκέντρωση.

Η αντιμετώπιση του Μακεδονικού ως «εθνικού θέματος», ως θέματος-ταμπού, μέχρι πρόσφατα είχε οδηγήσει σε αδιέξοδο. Ένα αδιέξοδο που δεν αντιμετωπιζόταν, παρότι εδώ και μία δεκαετία η χώρα μας έχει μπει σε τροχιά έμπρακτης μεταμέλειας, με την αποδοχή σύνθετης ονομασίας. Αυτή η εξέλιξη όμως παρέμενε μετέωρη, καθώς η αίσθηση ότι επρόκειτο για «εθνικό θέμα» ακύρωνε τη δυνατότητα για μια ουσιαστική συζήτηση, για παραδοχή των νέων πραγματικοτήτων και για τις ανάλογες κινήσεις.

Σήμερα οι δύο χώρες έχουν μια μοναδική ευκαιρία να αλλάξουν πίστα και να προχωρήσουν αποφασιστικά στην επίλυση του ζητήματος της ονομασίας τής Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Πέραν των ζητημάτων αρχής που αναφέραμε, και πραγματιστικά για τη χώρα μας, μια τέτοια εξέλιξη θα είναι πολλαπλά θετική. Θετική, γιατί θα ενισχύσει την

εν γένει διαπραγματευτική θέση της Ελλάδας στα σοβαρά ζητήματα που αντιμετωπίζει στη γειτονιά της, αλλά και ευρύτερα στην Ε.Ε. Θετική, γιατί θα δώσει μια αποφασιστική απάντηση στον μισαλλόδοξο εθνικισμό και την αναδυόμενη νέα εθνοφροσύνη. Θετική, γιατί θα δείξει ότι δεν υπάρχουν άλυτα ζητήματα και θέματα-ταμπού. Θετική, γιατί θα συντείνει στη δημιουργία αισθήματος εμπιστοσύνης των γειτόνων μας έναντι της Ελλάδας, γεγονός που θα περιθωριοποιήσει τον εθνικισμό πέραν των συνόρων μας, ενώ ταυτόχρονα θα συμβάλει στην αποτροπή διακοινοτικών συγκρούσεων στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας – κάτι που θα αποβεί προς όφελος της σταθερότητας στην περιοχή μας συνολικά. Θετική, τέλος, γιατί θα μας επιτρέψει να στραφούμε στη συζήτηση για τις πραγματικές γεωπολιτικές προκλήσεις –είναι δυνατόν να συζητάμε για το όνομα της γείτονος και να μη συζητάμε για τον πόλεμο στη Συρία;– και το κατεξοχήν εθνικό θέμα: το μέλλον της ελληνικής κοινωνίας στον 21ο αιώνα. Ας επικεντρωθούμε σε κάτι που αξίζει τον κόπο.

2. «Η Μακεδονία είναι από την Αρχαιότητα ελληνική. Πώς μπορούν σήμερα κάποιιο να σφετερίζονται όλη αυτή την ιστορία;»

⌘

Η ερώτηση αυτή αναδεικνύει τη διαφορά ανάμεσα στα ψέματα και τους μύθους. Η αγωνία που εμπεριέχει δεν οφείλεται σε κάποιο ψέμα, αλλά σε μια ιδιαίτερα διαδεδομένη αφήγηση: ότι η σύγχρονη συζήτηση για τη Μακεδονία σχετίζεται με την κληρονομιά της Αρχαιότητας και, ειδικότερα, τα πνευματικά δικαιώματα επί της αρχαίας Μακεδονίας.

Ο μύθος αυτός στηρίζεται σε κάτι, κατ' αρχήν, πραγματολογικά ορθό. Όντως, πολλοί ιστορικοί και αρχαιολόγοι συμφωνούν ότι η γλώσσα των αρχαίων Μακεδόνων υπήρξε μια ελληνική διάλεκτος (αρχικά δωρική, κατόπιν αττική και, σε ύστερη φάση, ελληνιστική). Επίσης, οι περισσότεροι μελετητές είναι σύμφωνοι στο ότι σλαβικά φύλα εγκαταστάθηκαν στη Μακεδονία (και άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου), από τον 7ο αιώ-

να μ.Χ. Στη συνέχεια –αυτό συχνά το ξεχνάμε–, ο μακεδονικός χώρος γνώρισε διάφορους επικυρίαρχους: η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, το βουλγαρικό κράτος, και πάλι οι Βυζαντινοί, το λατινικό κράτος, το Δεσποτάτο της Ηπείρου, το σερβικό βασίλειο, η Αυτοκρατορία της Νίκαιας, και πάλι το βυζαντινό κράτος, η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι, εν συντομία, τα κρατικά μορφώματα στα οποία εντάσσεται η Μακεδονία, από τον 9ο έως και τον 15ο αιώνα. Οι βασικές εθνοτικές ομάδες της περιοχής ήταν οι ελληνόφωνοι και οι σλαβόφωνοι «Ρωμαίοι» – εκείνοι που, στο σύνολό τους, σχηματικά ονομάζονται «Βυζαντινοί». Δίπλα τους υπήρχε, ήδη από τα τέλη του 14ου αιώνα, σημαντική οθωμανική παρουσία: η Θεσσαλονίκη καταλήφθηκε οριστικά το 1430, αλλά είχε ήδη γνωρίσει μια πρώτη οθωμανική κατάκτηση το 1388. Κατά συνέπεια, από πολύ νωρίς, ο γεωγραφικός χώρος της Μακεδονίας υπήρξε σημείο ώσμωσης διαφορετικών εθνοτικών και γλωσσικών κοινοτήτων.

Ας σταθούμε, όμως, στο πρώτο σκέλος της σχηματικής αφήγησης: οι αρχαίοι Μακεδόνες υπήρξαν ένα ελληνικό φύλο. Υπάρχουν κι άλλες ιστορικές θεωρήσεις, αλλά ας κρατήσουμε αυτήν. Ωστόσο, η εν λόγω διαπίστωση καθόλου δεν γίνεται να συσχετιστεί με το ερώτημα πώς θα ονομαστεί μια χώρα στον 20ό και τον 21ο αιώνα. Η ελληνική κοινή γνώμη πρέπει να αντιλη-

φθεί αυτή την «παρεξήγηση». Έτερον εκάτερον το τι ήταν η Μακεδονία στην Αρχαιότητα και τι είναι τώρα. Όχι μόνο η Μακεδονία, αλλά και η Αγγλία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Αλβανία, η Τουρκία, και πάει λέγοντας. Η Πολιτεία έχει επείγουσα ευθύνη να περάσει αυτό το απλό μήνυμα στη ζαλισμένη από τη μέθη της αρχαιοπληκτης «μνήμης» κοινωνία μας.

Άλλωστε, η κληρονομιά της Αρχαιότητας κάθε άλλο παρά πρωτεύοντα ρόλο έπαιξε στην ανάδυση των συλλογικών ταυτοτήτων οι οποίες διαμορφώθηκαν στον μακεδονικό χώρο τον 19ο αιώνα. Όσο και αν, στην Ελλάδα, πολλοί και πολλές επιμένουν ότι το κύριο ζήτημα είναι η σχέση με την Αρχαιότητα, αυτό που από τον 19ο αιώνα ονομάζεται «Μακεδονικό» συνιστά μια πολύ πιο σύγχρονη υπόθεση. Ακριβέστερα, είναι μια υπόθεση που σχετίζεται με την κρίση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα τέλη του 19ου αιώνα και με την ένταση των ανταγωνισμών για το πώς θα διαμοιραστούν τα εδάφη της. Η Ευρώπη τότε ανακαλύπτει το Μακεδονικό Ζήτημα: είναι ένα νεωτερικό ζήτημα που σχετίζεται με τη συνύπαρξη και τον ανταγωνισμό εθνοτήτων σε έναν κοινό γεωγραφικό χώρο που σύντομα θα γίνει πεδίο στρατιωτικής αντιπαράθεσης μεταξύ διαφορετικών κρατικών οντοτήτων. Με όπλα. Και χωρίς Βουκεφάλες.

Από τα τέλη του 19ου αιώνα λοιπόν, με τις λέξεις «Μακεδονία», «Μακεδόνες», «μακεδονικός», όλοι

–εντός και εκτός Ελλάδας– αντιλαμβάνονται μια γεωγραφική περιοχή και κάποιους πληθυσμούς, και όχι πνευματικά δικαιώματα επί του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Στη συνέχεια, στα μέσα του 20ού αιώνα, όλος ο πλανήτης αποκαλεί «Μακεδονία» το ομόσπονδο κράτος της Γιουγκοσλαβίας. Μια ματιά σε λεξικά, εφημερίδες και τις διακρατικές συμφωνίες της εποχής το τεκμηριώνει. Τα ελληνικά σχολικά βιβλία της Γεωγραφίας, για παράδειγμα, περιείχαν χάρτες στους οποίους η γειτονική χώρα είχε το όνομα που και η ίδια χρησιμοποιούσε: (ομόσπονδη) Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας. Στη συζήτηση αυτή, δεν υπάρχει πουθενά η Αρχαιότητα. Τούτη η διάσταση ήρθε να προστεθεί πολύ πρόσφατα. Έτσι, η νέα εθνική μας αφήγηση εκκινεί από μια σχετικά τεκμηριωμένη θέση (την ελληνικότητα των αρχαίων Μακεδόνων) και εκτείνεται σε ένα χρονικό άλμα δύο χιλιετιών, που δεν έχει καμία σχέση με την ιστορική διάσταση του ζητήματος. Αν, λοιπόν, γίνονταν δεκτές διεκδικήσεις (εδαφών, ονομάτων, πληθυσμών) των σημερινών εθνικών κρατών, με επιχειρήματα που ανάγονται μία και δύο χιλιετίες πριν, θα τιναζόταν στον αέρα όλος ο πλανήτης. Ευτυχώς –κάτι που ίσως δεν αντιλαμβανόμαστε στην Ελλάδα–, τέτοια επιχειρήματα προκαλούν, κατά κανόνα, πολιτική θυμηδία.

Πάνω σε αυτή την «παρεξήγηση», τον ιστορικό ανα-

χρονισμό ως προς τη σημασία που έχει η Αρχαιότητα για τις ταυτότητες της νεωτερικότητας, έχει εδραιωθεί ο μύθος ότι «η Μακεδονία είναι από την Αρχαιότητα ελληνική». Οι παρενέργειες αυτής της παραδοχής είναι τραυματικές, καθώς μετατοπίζουν τη δημόσια συζήτηση και, δι' αυτής, το συλλογικό θυμικό σε ζητήματα εντελώς άσχετα με τη σημερινή πραγματικότητα και το θέμα του ονόματος του γειτονικού κράτους. Τον ίδιο δρόμο ακολουθούν και οι εθνικιστές στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας. Με την καταστροφική του πολιτική, ο Γκρούεφσκι προσπάθησε να πείσει, από την πλευρά του, τους συμπατριώτες του ότι δεν είναι Σλάβοι αλλά απόγονοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου – οπότε, πλέον, χάνεται η μπάλα στη σφαίρα της συλλογικής παραίσθησης, για να μην πούμε παράκρουσης. Το αποτέλεσμα ήταν η εργαλειοποίηση του αρχαίου παρελθόντος και ένας καταιγισμός απεικονίσεων του Μεγάλου Αλεξάνδρου και του Βουκεφάλα σε πλατείες, τραπεζομάντιλα, νομίσματα και χαρτοπετσέτες.

Είναι, λοιπόν, η Μακεδονία από την Αρχαιότητα ελληνική; Η απάντησή μας είναι πως αυτό το ερώτημα δεν έχει καμία σχέση με το πώς θα ονομάζεται ένα κράτος σήμερα, περισσότερο από 2.000 χρόνια μετά. Η πραγματικότητα, η σύγχρονη ζωή των κρατών, οι διεθνείς σχέσεις δεν αναγνωρίζουν ούτε ιστορικές πατέ-

ντες, ούτε πνευματικά δικαιώματα. Ευτυχώς. Αν συνέβαινε το αντίθετο, η ανθρωπότητα δεν θα είχε γνωρίσει ούτε λεπτό ειρήνης, όπως σε κάποια στιγμή ψυχραιμης περισυλλογής όλα τα έθνη του κόσμου θα μπορούσαν να μαρτυρήσουν.

3. «Δεν είναι η Μακεδονία μία και ελληνική;»

⚡

«Γιατί θέλουμε να ξεχνούμε ότι η ελληνική Μακεδονία έγινε ελληνική κατά τον διανυόμενο αιώνα, μέσα από ένα σπαρακτικό ξερίζωμα πληθυσμών, με αμοιβαίες ανταλλαγές πληθυσμών, με τον ερχομό των μικρασιατών Ελλήνων μετά από την καταστροφή; Η σημερινή πληθυσμιακή σύνθεση της Μακεδονίας είναι, κατά κύριο λόγο, αποτέλεσμα των ανταλλαγών πληθυσμών και όχι της επιβίωσης γηγενών ελληνικών πληθυσμιακών συνόλων». Αυτά έλεγε ένας κορυφαίος ιστορικός, ο Φίλιππος Ηλιού, το 1993 (σε συνέντευξη που περιλαμβάνεται στον τόμο *Ψηφίδες ιστορίας και πολιτικής του εικοστού αιώνα*, Πόλις, Αθήνα 2007, σ. 55), για να απαντήσει στο πιο διαδεδομένο σύνθημα της εποχής: «Η Μακεδονία ήταν και είναι ελληνική».

Τα δεδομένα είναι σαφέστατα: η Μακεδονία ποτέ δεν υπήρξε μία, ούτε μόνο ελληνική. Το αντίθετο. Από τον 19ο αιώνα, κυκλοφορούν άφθονοι χάρτες με αντι-

κρουόμενες εκδοχές για το μέλλον της Μακεδονίας. Υπάρχουν ελληνικοί, βουλγαρικοί, σερβικοί και μακεδονικοί χάρτες, που δείχνουν όλοι την ίδια γεωγραφική περιοχή και οραματίζονται την κατάληψη και ενσωμάτωσή της στα αντίστοιχα έθνη-κράτη (ή τη δημιουργία ενός νέου έθνους-κράτους, στην περίπτωση των Μακεδόνων). Ο λόγος που υπάρχουν αυτοί οι χάρτες, όπως και οι αντίστοιχοι οραματισμοί, σχετίζεται με τη συνύπαρξη –η οποία σε κάποιο βαθμό συνεχίζεται–, στον γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας, διαφορετικών εθνοτικών και θρησκευτικών ομάδων της Νότιας Βαλκανικής. Σχεδόν καμία δεν λείπει. Έτσι, η Μακεδονία έγινε το κατεξοχήν παράδειγμα της εθνοτικής ετερογένειας. Η «μακεδονική σαλάτα», η περίφημη «macédoine», που αποτελείται από διάφορα λαχανικά ή φρούτα, καθρεφτίζει με χιουμοριστικό τρόπο την εικόνα της περιοχής: ένα μπολ, η Μακεδονία, που περιέχει ποικίλα συστατικά.

Αυτό όμως που για τους περισσότερους Ευρωπαίους δεν είναι παρά μια επιλογή στο μενού, για τους Έλληνες είναι ένα τραύμα. Μακεδονική σαλάτα δεν βρίσκεις σε κανένα ελληνικό εστιατόριο, αφού «η Μακεδονία είναι ελληνική». Κι όμως, ακόμα και στο ελληνικό σχολείο μαθαίνουμε πως ο γεωγραφικός χώρος της Μακεδονίας, μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Μικρασιατική Καταστροφή, δι-

αιρέθηκε σε τρία τμήματα: το ελληνικό, το βουλγαρικό και αυτό που, στη συνέχεια, αποτέλεσε την ομόσπονδη Δημοκρατία της σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας. Επομένως, από πολύ νωρίς, η Μακεδονία δεν ήταν μία: ενιαία Μακεδονία υπήρχε μόνο στα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όταν, όντως, η γεωγραφική Μακεδονία ήταν τμήμα μιας μεγάλης πολυεθνικής Αυτοκρατορίας. Μόνο η οθωμανική Μακεδονία υπήρξε μία. Από το σημείο εκείνο και μετά, η Μακεδονία είναι τριχοτομημένη και, άρα, ούτε μία είναι, ούτε αποκλειστικά ελληνική. Η ελληνική Μακεδονία είναι καθορισμένη γεωγραφικά, έγινε εθνοτικά ομοιογενής με την ελληνοτουρκική και ελληνοβουλγαρική ανταλλαγή πληθυσμών (την αποχώρηση, δηλαδή, των μουσουλμάνων κατοίκων της και τμήματος του σλαβόφωνου πληθυσμού, και την έλευση των ορθόδοξων προσφύγων) και την καταπίεση των μειονοτικών της πληθυσμών, από τα χρόνια του Μεσοπολέμου, προκειμένου να εξελληνιστούν. Έτσι λειτουργούσαν τα περισσότερα κράτη στον κόσμο, εκείνη την εποχή: επιδίωκαν να καταστήσουν τα νέα τους εδάφη εθνοτικά και γλωσσικά ομοιογενή.

Σήμερα ο λόγος για το Μακεδονικό επιθυμεί να ελέγξει τη μνήμη, δηλαδή την «απαραίτητη λήθη» μας, διηγώντας μέσα από φακούς χειραγώγησης κάποια γεγονότα και ξεχνώντας άλλα. Ένας τέτοιος αφορισμός

είναι πως «η Μακεδονία είναι ελληνική». Με αυτό τον τρόπο, ο λόγος υπάγεται σε μια συμπεριφορά η οποία μπορεί απερίφραστα να χαρακτηριστεί διαστροφική: και το θέμα υπάρχει, και το αγνοούμε. Απλώς εγκωμιάζουμε τη μνήμη μας· μια «μνήμη» που περισσότερο επινοούμε παρά θυμόμαστε. Το ότι πρόκειται για ψευδαίσθηση δεν μας απασχολεί. Αφού «η Μακεδονία είναι μία και ελληνική», δεν υπάρχει θέμα συζήτησης.

Έτσι, το σύνθημα «η Μακεδονία είναι μία και ελληνική», στα αυτιά οποιουδήποτε διαθέτει μια εικόνα του σύγχρονου χάρτη των Βαλκανίων, έχει μόνο μία συνδήλωση: ότι η Ελλάδα διεκδικεί την έκταση του γειτονικού κράτους, αλλά και ένα τμήμα της σύγχρονης Βουλγαρίας. Όσο και αν δεν το καταλαβαίνουν εκείνοι που το εκφέρουν, όσο και αν λένε ότι είναι ένα σύνθημα αμυντικό και όχι αλυτρωτικό, το αίτημα της μίας και ελληνικής Μακεδονίας ηχεί ως ένα ιμπεριαλιστικό σχέδιο που θα τροποποιήσει τα παγιωμένα σύνορα της περιοχής μας. Έτσι, ο εν λόγω μύθος δεν είναι απλώς ασήρικτος· είναι και επικίνδυνος.

Μόνο και μόνο γι' αυτό, το Μακεδονικό πρέπει σταδιακά να περάσει από τον χώρο του άβατου σε εκείνον της διαβούλευσης. Πρακτικά, σε πρώτη φάση, αυτό σημαίνει την *ανασύσταση* όσων έχουν συμβεί ως τώρα. Αυτό είναι το θεμέλιο της όποιας έλλογης προσέγγισης. Πρόκειται για μια δύσκολη αποστολή: να ξεχωρίσουμε

την ιστορία από την προπαγάνδα. Αυτά είναι τα βήματα που θα πρέπει να γίνουν τάχιστα, εφόσον επέλθει συμφωνία για το όνομα μεταξύ των δύο κρατών. Υπάρχει πολλή δουλειά να γίνει εκατέρωθεν.

4. «Μα υπάρχει μακεδονικό έθνος; Δεν είναι ανύπαρκτο;»

βδ

Το έθνος είναι η πολιτική κοινότητα που σφυρηλατεί την αλληλεγγύη της πάνω στην ανάγκη της στέγασής της σε ένα κράτος. Το κράτος, το εθνικό κράτος, από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα, είναι το ιστορικό σπίτι του έθνους. Έτσι εξηγείται γιατί τα έθνη, αυτά τα προϊόντα της πολιτικής νεωτερικότητας, δεν υπήρχαν –και σίγουρα δεν υπήρχαν με τον τρόπο που τα αντιλαμβανόμαστε εμείς– ούτε στην Αρχαιότητα ούτε στον Μεσαίωνα. Για να λυθεί μια κρίσιμη παρεξήγηση (που σχετίζεται και με τη δεύτερη ερώτηση), φυσικά και υπήρχαν Έλληνες στην Αρχαιότητα, αλλά δεν συγκροτούσαν έθνος, όπως το αντιλαμβανόμαστε και το θεωρούμε σήμερα. Ούτε, βέβαια, οι Γερμανοί ή οι Γάλλοι του Μεσαίωνα συγκροτούσαν έθνος. Το σύγχρονο ελληνικό έθνος αναδύεται μέσα από το αίτημα της συστέγασης σε μια κρατική οντότητα – σχηματικά, ας πούμε από

τα τέλη του 18ου αιώνα. Αυτό, όμως, δεν συνιστά ελληνική ιδιαιτερότητα· ισχύει για όλους.

Κατά συνέπεια, αν υπάρχει μια ομάδα ανθρώπων που πιστεύουν και νιώθουν ότι συνανήκουν σε μια κοινότητα, την οποία προσδιορίζουν με έναν τρόπο, τότε, λογικά, αυτή η κοινότητα δεν μπορεί να είναι ανύπαρκτη. Για να το πούμε πιο απλά: εφόσον υπάρχει ένα έθνος, δεν γίνεται –επειδή εμάς δεν μας αρέσει– να μην υπάρχει. Μπορεί η παρουσία αυτού του έθνους να μας προκαλεί ανασφάλεια, να θεωρούμε ότι δυναμιτίζει τις γεωπολιτικές ισορροπίες, να πιστεύουμε ότι αμφισβητεί τις αρχές του διεθνούς δικαίου. Όλα αυτά είναι θεμιτά, ως αντικείμενα συζήτησης. Δεν μπορεί, όμως, στο όνομά τους να αρνούμαστε την ύπαρξη του έθνους. Εφόσον υπάρχουν άνθρωποι που αυτοπροσδιορίζονται ως Μακεδόνες και θεωρούν, και μάλιστα εδώ και δεκαετίες, ότι ανήκουν στο μακεδονικό έθνος, δεν υπάρχει λογικό περιθώριο να ισχυριζόμαστε ότι είναι «ανύπαρκτοι».

Αυτή την τόσο απλή συλλογιστική αντιστρατεύεται η στάση της Ελλάδας, αλλά και της Βουλγαρίας. Η κυρίαρχη αντίληψη στις δύο αυτές χώρες είναι ότι δεν υπάρχει μακεδονικό έθνος. Για τη Βουλγαρία, το μακεδονικό έθνος είναι ανύπαρκτο και όσοι νιώθουν Μακεδόνες είναι απλώς Βούλγαροι. Στην Ελλάδα, πάλι, κυριαρχεί η αντίληψη ότι το έθνος συνιστά μια φυλετι-

κή ομάδα, άρα οι γείτονές μας δεν δικαιούνται να ανήκουν σε ένα τέτοιο έθνος, εφόσον δεν είναι, φυλετικά, απόγονοι των αρχαίων Μακεδόνων. Το πόσο ισχυρή είναι αυτή η ανιστορική πρόσληψη του έθνους στην Ελλάδα καταδεικνύεται και από το ότι μια υπολογίσιμη ομάδα συμπατριωτών μας δεν θεωρεί έθνος το αμερικανικό, αφού προέρχεται από εκατοντάδες «φυλές». Στη Βουλγαρία, επικρατεί μια αντίληψη που εδράζεται κυρίως στη γλώσσα, και σύμφωνα με την οποία αδυνατεί βέβαια κανείς να κατανοήσει γιατί Δανοί, Νορβηγοί και Σουηδοί συνιστούν διαφορετικά έθνη. Ας θυμηθούμε επίσης πως η κοινή γλώσσα δεν εμπόδισε καθόλου τον εμφύλιο μεταξύ Σέρβων, Κροατών και Μουσουλμάνων στην πρώην Γιουγκοσλαβία.

Για την Ελλάδα, τα πράγματα είναι πιο σύνθετα. Το «ανύπαρκτο μακεδονικό έθνος» σχετίζεται και με την ιστορική και καθολική άρνηση της χώρας μας να αναγνωρίσει τη μακεδονική εθνική ταυτότητα, πρώτα απ' όλα στο εσωτερικό της: να αναγνωρίσει, δηλαδή, ότι στους νομούς της Βόρειας Ελλάδας υπήρχε και εξακολουθεί να υπάρχει –σε αισθητά μικρότερο βαθμό σήμερα– μια μειονοτική κοινότητα ανθρώπων που αυτοπροσδιορίζονταν, είτε εθνικά είτε εθνοτικά είτε πολιτισμικά, ως Βούλγαροι ή/και ως Μακεδόνες. Η άρνηση αναγνώρισης αυτής της ταυτότητας στο εσωτερικό της χώρας υπήρξε η αφετηρία της διαδρομής προς την άρνη-

σή της στο εξωτερικό, όταν ανεξαρτητοποιήθηκε η γειτονική μας δημοκρατία.

Θα διερωτηθεί κανείς: Πώς γίνεται δύο γειτονικά έθνη να αρνούνται σε αυτό το έθνος την ύπαρξή του; Μήπως κάτι δεν πάει καλά; Μήπως είναι όντως κίβδηλο;

Αναφέραμε και παραπάνω ότι τον 19ο αιώνα ο γεωγραφικός χώρος της Μακεδονίας βρισκόταν υπό οθωμανική κυριαρχία. Στα εδάφη αυτά ζούσαν, άλλοτε αρμονικά και άλλοτε με εντάσεις μεταξύ τους, χριστιανοί –κυρίως ελληνόφωνοι και βουλγαρόφωνοι–, μουσουλμάνοι οι οποίοι μιλούσαν κάθε γλώσσα που συναντάμε στα Βαλκάνια, καθώς και Εβραίοι. Η πολυεθνική σύνθεση του πληθυσμού αποτυπώνεται σε διάφορες στατιστικές της εποχής. Έτσι, το 1907, στο βιλαέτι της Θεσσαλονίκης υπήρχαν 419.604 μουσουλμάνοι, 263.881 Έλληνες, 155.710 Βούλγαροι, 52.935 Εβραίοι και 20.846 Βλάχοι. Η εικόνα ήταν παρόμοια και βορειότερα. Στο βιλαέτι του Μοναστηρίου, 204.587 μουσουλμάνοι ζούσαν δίπλα σε 203.796 Έλληνες και 188.566 Βούλγαρους. Η διάκριση αυτή, μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων, εξέφραζε μια εκκλησιαστική διαίρεση, καθώς ο κόσμος των ορθοδόξων χριστιανών ήταν μοιρασμένος σε δύο κοινότητες: την ελληνόφωνη και τη βουλγαρόφωνη.

Τη διάκριση αυτή είχε δημιουργήσει ένα εκκλησιαστικό σχίσμα: το 1870 ιδρύθηκε, σε αντιπαράθεση με

το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, η Βουλγαρική Εξαρχία, η οποία, στη συνέχεια, μετασηματίστηκε στην Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Βουλγαρίας. Από ένα σημείο και μετά, το στοιχείο που καθορίζει την εθνική ταυτότητα ή, ορθότερα, προδιάθεση είναι η εκκλησιαστική ένταξη, και όχι η μητρική γλώσσα: ο «πατριαρχικός» γίνεται αντιληπτός και ταυτίζεται με τον Έλληνα, ενώ ο «εξαρχικός» με τον Βούλγαρο. Ακολούθησε, το 1878, η σύσταση του σύγχρονου βουλγαρικού κράτους, και τότε οι βουλγαρόφωνοι κάτοικοι της οθωμανικής Μακεδονίας και, στη συνέχεια –μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους–, της ελληνικής Μακεδονίας βρέθηκαν αντιμέτωποι με ένα υπαρκτό ερώτημα: Ποια θα ήταν η σχέση τους με το νέο κράτος;

Εκείνοι που ζούσαν στην περιοχή της ελληνικής Ανατολικής Μακεδονίας δεν είχαν πολλές επιλογές. Η γεινιάσή τους με τη Βουλγαρία και η συμφωνία της ανταλλαγής βουλγαρικών και ελληνικών πληθυσμών, που υπέγραψαν οι δύο χώρες το 1919, καθόρισε την πορεία τους. Όσο και αν η ανταλλαγή δεν ήταν υποχρεωτική, στην πλειονότητά τους οι Έλληνες εγκατέλειψαν οριστικά τη Βουλγαρία και, αντίστροφα, στην πλειονότητά τους οι Βούλγαροι έφυγαν από την Ελλάδα. Όσοι παρέμειναν αποδέχτηκαν ουσιαστικά τον εκβουλαρισμό ή τον εξελληνισμό τους, αντίστοιχα. Στη συνέχεια, η Ελλάδα και η Βουλγαρία, στο πλαίσιο μιας «συμ-

φωνίας κυρίων», αποδέχτηκαν πως δεν έχουν μειονότητες η μία στα εδάφη της άλλης. Το θέμα, έκτοτε, έκλεισε.

Η κατάσταση αποδείχτηκε πιο σύνθετη στην ελληνική Κεντρική και Δυτική Μακεδονία. Οι άνθρωποι που μιλούσαν βουλγαρικά –όχι βέβαια την επίσημη γλώσσα, αλλά διαλέκτους αρκετά κοντά σε αυτήν– δεν είχαν καμία πρόθεση να πάνε στη Βουλγαρία, με την οποία ούτε διατηρούσαν κάποιον σημαντικό δεσμό, ούτε γειτνιάζαν γεωγραφικά. Αυτοί οι άνθρωποι, εγκατεστημένοι κυρίως σε κωμοπόλεις και χωριά, άρχισαν να χρησιμοποιούν τον γεωγραφικό προσδιορισμό «Μακεδόνας» για να περιγράψουν την ταυτότητά τους – μια ταυτότητα που δεν ήταν ούτε ελληνική ούτε βουλγαρική. Τι ήταν, λοιπόν; Το 1924 ο Στράτης Μυριβήλης, στην πρώτη έκδοση του μυθιστορημάτος του *Η ζωή εν τάφω*, τους περιγράφει ως εξής:

«Αυτοί εδώ οι χωριάτες, που τη γλώσσα τους την καταλαβαίνουν περίφημα κι οι Βουργάροι κι οι Σέρβοι, αντιπαθούνε τους πρώτους γιατί τους πήρανε τα παιδιά τους στο στρατό. Μισούν τους δεύτερους που τους κακομεταχειρίζονται για Βουργάρους. Και κοιτάνε με αρκετά συμπαθητική περιέργεια εμάς τους περαστικούς Ρωμιούς επειδή είμαστε οι γνήσιοι πνευματικοί υπήκοοι του Πατρίκ, δηλαδή του “Ορθόδοξου Πατρι-

άρχη της Πόλης”. [...] Ωστόσο, δε θέλουν να ’ναι μήτε “Μπουλγκάρ” [Βούλγαροι], μήτε “Σρρπ” [Σέρβοι], μήτε “Γκρρτζ” [Έλληνες]. Μοναχά “Μακεντόν ορτοντόξ”».

Και η –ασφαλώς, υπεράνω (εθνικής) υποψίας– Πηνελόπη Δέλτα γράφει, στα *Μυστικά του βάλτου*, το 1937:

«Ήταν ένα κράμα όλων των βαλκανικών εθνικοτήτων τότε η Μακεδονία. Έλληνες, Βούλγαροι, Ρουμούνοι, Σέρβοι, Αλβανοί, Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι, ζούσαν φύρδη μίγδην κάτω από το βαρύ ζυγό των Τούρκων. Η γλώσσα τους ήταν η ίδια, μακεδονίτικη, ένα κράμα από σλαβικά κι ελληνικά, ανακατωμένα με λέξεις τούρκικες. Όπως και στα βυζαντινά χρόνια, οι πληθυσμοί ήταν ανακατωμένοι τόσο, που δύσκολα χωρίζες Έλληνα από Βούλγαρο – τις δύο φυλές που κυριαρχούσαν. Εθνική συνείδηση είχαν τη μακεδονική μονάχα».

Η ταυτότητα αυτών των ανθρώπων στο μετα-οθωμανικό περιβάλλον σφυρηλατείται κατεξοχήν μέσα από τον τόπο που ζουν: τη Μακεδονία. Την εποχή των εθνοτήτων, ο γεωγραφικός προσδιορισμός «Μακεδόνας» σταδιακά, και μόνο σταδιακά, σε αντίθεση με όσα υποστηρίζει η επίσημη ιστοριογραφία της γειτονικής χώρας, σφυρηλατείται σε εθνικό. Αυτό συνέβη με ένα τμή-

μα τού εν λόγω πληθυσμού. Κάποιοι άλλοι προτίμησαν τον εξελληνισμό τους –οι λεγόμενοι «γραιοκομάνοι»– και κάποιοι άλλοι, κυρίως στην Ανατολική Μακεδονία, τον εκβουλαρισμό τους.

Αρχικά, η επίσημη ελληνική Πολιτεία αποδέχτηκε το γεγονός ότι στα εδάφη της υπήρχαν κοινότητες που μιλούσαν μια άλλη (μη ελληνική, δηλαδή) γλώσσα και δήλωναν ότι ήταν Μακεδόνες. Έτσι, στην επίσημη ελληνική απογραφή του 1928, περισσότεροι από 80.000 πολίτες, στη συντριπτική τους πλειονότητα στη Βόρεια Ελλάδα, δήλωσαν –κι ας το κρατήσουμε αυτό, ανεξάρτητα από το πόσο ορθή αριθμητικά είναι η απογραφή– ότι η μητρική τους γλώσσα ήταν η «μακεδονοσλαβική». Αν, το 1928, η ερώτηση περί μητρικής γλώσσας επέτρεπε μια τέτοια απάντηση, τα πράγματα τροποποιήθηκαν μέσα στον χρόνο. Ήδη από το καθεστώς της 4ης Αυγούστου, σύμφωνα με τις νέες προτεραιότητες της επίσημης ελληνικής Πολιτείας, οι φορείς της «μακεδονοσλαβικής» έπρεπε να την ξεχάσουν, διότι απλώς η γλώσσα αυτή «δεν υπάρχει». Ανήσυχη η ελληνική Πολιτεία για την ύπαρξη της μειονότητας, άρχισε να εφαρμόζει ένα εκτεταμένο πρόγραμμα καταστολής, στον πυρήνα του οποίου βρισκόταν η απάλειψη και αποσιώπηση του διαφορετικού: οι πάντες στη Βόρεια –και όχι μόνο– Ελλάδα γνωρίζουν χωριά που η επωνυμία τους άλλαξε ώστε να ακούγεται πιο «ελληνική», λίγοι όμως

γνωρίζουν ή θέλουν να θυμούνται τα μέτρα αποσιώπησης της γλώσσας των «ντόπιων», και ακόμα λιγότεροι τις συλλήψεις, τους ξυλοδαρμούς, τις εκτοπίσεις των «επικίνδυνων» μειονοτικών. Τα όσα προαναφέρθηκαν αποτελούν κοινό τόπο των περισσότερων ιστορικών αφηγήσεων στην Ελλάδα, όποια σκοπιά κι αν υιοθετεί ο ιστορικός ως προς την ευρύτερη θέαση του Μακεδονικού Ζητήματος. Το γεγονός, πάντως, ότι ανακαλούν δυσάρεστες αναμνήσεις δεν είναι σε θέση να τα σβήσει.

5. «Εντάξει, δεν είναι ανύπαρκτο.
Είναι όμως τεχνητό. Δεν το έφτιαξε ο Τίτο;»

βδ

Η πεποίθηση ότι το μακεδονικό έθνος είναι τεχνητό, ένα δημιούργημα του Γίόσιπ Μπροζ Τίτο, ηγέτη της σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας, συνιστά μια παραλλαγή της προηγούμενης ερώτησης. Η συλλογιστική που υπονοείται είναι απλή: υπάρχει μεν, αλλά δεν είναι αυθεντικό και, κατά συνέπεια, δεν του αξίζει θέση ισάξια με των υπόλοιπων εθνών στον πλανήτη.

Εδώ βρισκόμαστε πάλι αντιμέτωποι με την επιλεκτική ανάγνωση της πραγματικότητας. Φυσικά, ήταν η πολιτική της ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας –μια πολιτική στηριγμένη στην αναγνώριση των διαφορετικών χαρακτηριστικών εντός ενός πολυεθνικού κράτους– αυτή που για πρώτη φορά αναγνώρισε πολιτειακή οντότητα στο μακεδονικό έθνος, με την ίδρυση της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Το γεγονός αυτό, όμως, δεν αναιρεί την ύπαρξή του πριν από εκείνο το χρονικό σημείο.

Στην προηγούμενη ερώτηση, εξετάσαμε ορισμένα στοιχεία από την ιστορική διαδρομή αυτού του έθνους στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα. Στη διαδρομή αυτή, ξεχωρίζει ένα γεγονός: το καλοκαίρι του 1903, στις 20 Ιουλίου, ημέρα της γιορτής του Προφήτη Ηλία, σε διάφορα σημεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ξέσπασαν λαϊκές κινητοποιήσεις που αμφισβητούσαν την οθωμανική εξουσία. Η πρωτοβουλία της εξέγερσης του Ίλιντεν ανήκε στην Εσωτερική Μακεδονική Αδριανουπολιτική Επαναστατική Οργάνωση, μια συνωμοτική και επαναστατική κίνηση που επιδίωκε την αυτονόμηση της Μακεδονίας. Διόλου συμπτωματικά, η επέτειος της εξέγερσης του Ίλιντεν είναι η μεγαλύτερη εθνική εορτή στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, καθώς θεωρείται η αφετηρία της εμφάνισης του μακεδονικού έθνους στο ιστορικό προσκήνιο.

Η σημασία και το περιεχόμενο αυτής της εξέγερσης αποτελεί αντικείμενο διαφορετικών εκτιμήσεων, που συχνά αντανακλούν ανάλογες εθνικές προτεραιότητες. Έτσι, στην Ελλάδα κυριαρχεί η άποψη ότι η εξέγερση του Ίλιντεν δεν αποτέλεσε, τελικά, μια σοβαρή πρόκληση για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Επαναλαμβάνεται συχνά ότι ήταν μια πρωτοβουλία Βούλγαρων εθνικιστών, κάτι που, όπως είναι ευνόητο, υποστηρίζει και η βουλγαρική ιστοριογραφία, στο πλαίσιο της

πάγιας θέσης της ότι οι Μακεδόνες δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο παρά Βούλγαροι.

Το ζήτημά μας εδώ δεν είναι, βέβαια, αν η εξέγερση του Ίλιντεν αποτελεί μια λαϊκή μακεδονική επανάσταση, όπως θεωρείται στη γειτονική χώρα, ή απλώς μια «επινοημένη παράδοση». Μπορεί, άλλωστε, να είναι και τα δύο ταυτόχρονα.

Αυτό που θέλουμε με κάθε τρόπο να υπογραμμίσουμε εδώ είναι πως τα έθνη εξ ορισμού συγκροτούνται, δηλαδή φτιάχνονται. Ο χρόνος –ωρίς ή αργά– δεν έχει καμία σημασία. Το βασικό είναι η διαδικασία. Η αντίληψη ότι τα έθνη δημιουργούνται –και δεν «αφυπνίζονται» από έναν αιώνιο λήθαργο, λόγου χάρη– είναι κοινός τόπος στη σύγχρονη θεωρία και βασιζέται στην παραδοχή ότι τα έθνη είναι συλλογικά πολιτικά υποκείμενα που νομίμως εισάγουν ως κυρίαρχο κριτήριο πολιτικής διαίρεσης την οργάνωση του κόσμου σε εθνικά κράτη. Στην πορεία αυτή, κάθε έθνος έχει τη δική του διαδρομή συγκρότησης και το δικό του υλικό.

Ο κανόνας είναι πως οι ελίτ κινητοποιούνται πριν από τη δημιουργία του κράτους για τη διασπορά της εθνικής ιδέας, αλλά η δημιουργία του κράτους είναι εκείνη που κατεξοχήν επιτρέπει τη διάχυση και εδραίωση της εθνικής ιδέας στο σύνολο του πληθυσμού. Από αυτό τον κανόνα δεν αποτελεί εξαίρεση ο βόρειος γείτονάς μας.

Το γεγονός ότι η διαδικασία συγκρότησης του μακεδονικού έθνους είναι μεταγενέστερη χρονικά δεν αποδεικνύει τίποτα, από μόνο του. Δεν υπάρχει ένα νοητό ή άλλο χρονικό όριο για να αποφασίσουμε αν κάποιο έθνος είναι «γνήσιο» ή «τεχνητό». Η διάκριση αυτή δεν υφίσταται. Ούτε είναι κριτήριο το πότε ιδρύεται ένα κράτος, για να αποφανθούμε αν στηρίζεται σε ένα, αντίστοιχα, υπαρκτό ή ανύπαρκτο έθνος. Ας σκεφτούμε αντίστροφα: Θα τολμούσε κανείς να αμφισβητήσει το ιταλικό ή το γερμανικό έθνος; Και όμως, η ιταλική και η γερμανική ενοποίηση είναι υπόθεση μόλις του 1870. Μπορεί κανείς σήμερα να αρνηθεί το κουρδικό εθνικό κίνημα, επικαλούμενος το ότι δεν έχει συγκροτηθεί ακόμα κουρδικό κράτος; Τα πράγματα, λοιπόν, είναι πιο μπερδεμένα από τη δική μας επιθυμία για μια σαφή διάκριση μεταξύ «αυθεντικών» και «τεχνητών» εθνών, η οποία, με τη σειρά της, θα εξυπηρετήσει την απαξιωτική στάση μας απέναντι στη γειτονική χώρα.

Η εθνική συνείδηση δημιουργείται κατ' αρχήν με όρους πολιτικούς, ως προκείμενη της σύμπτωσης των βουλήσεων των ανθρώπων. «Η ύπαρξη ενός έθνους είναι ένα καθημερινό δημοψήφισμα», έγραφε χαρακτηριστικά ο Γάλλος πατριάρχης της εθνικής ιδέας Ερνέστος Ρενάν, για να καταδείξει τη δυναμική διάσταση του έθνους: μόνο χάρη στην καθημερινή έγκρισή του από τους ανθρώπους που το ασπάζονται, μπορεί να

υφίσταται. Χωρίς αυτήν, δεν υπάρχει έθνος. Αυτή η διάσταση συνυπάρχει με την πολιτισμική: τα περισσότερα ευρωπαϊκά έθνη στηρίζονται στην ιδέα της κοινότητας: κοινότητα καταγωγής, γλώσσας, θρησκείας και εθίμων. Όταν το έθνος εμφανίζεται στο προσκήνιο, επαναπροσδιορίζει το παρελθόν του, προκειμένου το ίδιο να πιστέψει ότι δεν δημιουργήθηκε πρόσφατα, αλλά υπήρχε ανέκαθεν. Αυτό, ουσιαστικά, έκανε τα τελευταία χρόνια η εθνικιστική κυβέρνηση των Σκοπίων υπό τον πρωθυπουργό Γκρούεφσκι, με τρόπο επιθετικό και αισθητικά γκροτέσκο.

6. «Ποια η σχέση της Αριστεράς με το Μακεδονικό Ζήτημα;»

βλ

Η σχέση της κομμουνιστικής Αριστεράς με το Μακεδονικό Ζήτημα είναι σύνθετη και ξεκινά από τη στάση της απέναντι στους μειονοτικούς πληθυσμούς στην ελληνική Μακεδονία. Η ιστορία αυτή ανάγεται στις αρχές της δεκαετίας του 1920, όταν η Κομμουνιστική Διεθνής προέκρινε το σύνθημα της «ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης», το οποίο συνδεόταν με την προοπτική μιας κοινωνικής επανάστασης στην περιοχή και τη δημιουργία της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας. Αυτή η ιδέα στηριζόταν σε ένα δεδομένο (την πολυεθνική σύνθεση της περιοχής, καθώς, χρονικά, βρισκόμαστε πριν από την ανταλλαγή των πληθυσμών) και σε μια παράδοση για τη δημιουργία μιας βαλκανικής σοσιαλιστικής συνομοσπονδίας – που, με τη σειρά της, έφτανε μέχρι τους οραματισμούς του Ρήγα Βελεστινλή και άλλων επαναστατών του 18ου και του 19ου

αιώνα. Αν και η επιδίωξη αυτή εγκαταλείφθηκε μετά το 1925, η Κομμουνιστική Διεθνής παρέμεινε συνεπής στη θέση της για την υπεράσπιση των μειονοτικών πληθυσμών. Στο πλαίσιο αυτό, το 1934, η Βαλκανική Γραμματεία της Διεθνούς αναγνώρισε την ύπαρξη μακεδονικού έθνους, ενώ το ΚΚΕ έκανε συστηματικά λόγο για τα δικαιώματα της μειονότητας στις βόρειες περιοχές της χώρας.

Όλα αυτά είχαν, και έχουν, ιδιαίτερη σημασία για την εξέλιξη του ΚΚΕ στον Μεσοπόλεμο, αλλά και για την εμπέδωση του ελληνικού αντικομμουνισμού: από τις αρχές της δεκαετίας του 1920, το ΚΚΕ κατηγορούνταν ως «αντεθνικό», επειδή έκανε λόγο για μειονότητα και, κυρίως, επειδή –έστω και απρόθυμα– προπαγάνδιζε και διατύπωνε σε επίσημα κείμενά του το σύνθημα της «ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης». Η μεγάλη περιπλοκή όμως ήρθε αργότερα, τη δεκαετία του 1940. Το 1943, στη Φλώρινα και στην Καστοριά, ιδρύθηκε μια μειονοτική αντιστασιακή οργάνωση, το ΣΝΟΦ (Σλαβομακεδονικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο). Η οργάνωση αυτή συνδέθηκε με το ΕΑΜ και οι μαχητές της συνεργάστηκαν με τα ένοπλα τμήματα του ΕΛΑΣ. Αυτή η σχέση δεν ήταν ανέφελη, αλλά συνεχίστηκε και εμπεδώθηκε στα χρόνια του Εμφυλίου, όταν οι μαχητές του ΝΟΦ (διάδοχου σχήματος του ΣΝΟΦ) πολέμησαν στο πλευρό του Δημοκρατικού Στρατού

Ελλάδας και μοιράστηκαν την κοινή τύχη της στρατιωτικής του ήττας.

Η εμπειρία του Εμφυλίου υπήρξε πολλαπλά τραυματική για την περιοχή και, ειδικότερα, για τη σχέση του ελληνικού κράτους με τους μειονοτικούς πληθυσμούς. Η συνεργασία της μειονότητας με το ΚΚΕ εμπέδωσε την πεποίθηση του κρατικού μηχανισμού ότι η παρουσία της αποτελούσε έναν διαρκή κίνδυνο για την ελληνική εδαφική κυριαρχία. Στη βάση αυτή, όπως και του δόγματος του «από Βορράν κινδύνου», οι περιοχές της Βόρειας Ελλάδας βρέθηκαν σε κατάσταση διαρκούς επιτήρησης, ενώ οι σλαβόφωνοι αντιμετωπίστηκαν ως επικίνδυνοι πολίτες και τα βασικά τους δικαιώματα καταστρατηγήθηκαν. Το ζήτημα δεν ήταν απλώς τοπικό. Η «απόσπαση μέρους εκ του όλου της επικρατείας» –της Μακεδονίας, δηλαδή– υπήρξε βασικό στοιχείο του νόμου 509/1947, ακρογωνιαίου νομοθετήματος των διώξεων της εμφυλιακής περιόδου αλλά και, γενικότερα, του μεταπολεμικού ελληνικού αντικομμουνισμού.

Την ίδια στιγμή, εκείνοι και εκείνες, που είχαν περάσει τα σύνορα υποχωρώντας, είχαν να αντιμετωπίσουν τις περιπλοκές από τη σύγκρουση του ΚΚΕ με το καθεστώς της Γιουγκοσλαβίας του Τίτο. Όπως για το ελληνικό κράτος οι μειονοτικοί πληθυσμοί αποτελούσαν ένα «ανύπαρκτο» (μα συνάμα πολύ υπαρκτό) πρόβλημα, έτσι και για την κομμουνιστική Αριστερά οι μα-

χητές του ΝΟΦ –όχι όμως οι σλαβόφωνοι που πολέμησαν με τον ΔΣΕ– έγιναν ξαφνικά «ανύπαρκτοι». Στην αντιμετώπιση αυτή συντέλεσε και η αγωνία του ΚΚΕ να αποκρούσει την κατηγορία του «αντεθνικού».

Στο έδαφος αυτών των πολλαπλών νημάτων, η δράση της μειονότητας τη δεκαετία του 1940 μετατράπηκε σε συλλογικό ταμπού της ελληνικής κοινωνίας. Στο ήδη φορτισμένο αυτό τοπίο, η απόφαση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας της Γιουγκοσλαβίας να ονομάσει τη νοτιότερη δημοκρατία της Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας περιέπλεξε ακόμα περισσότερο τα πράγματα. Για την εκτοπισμένη ηγεσία του ΚΚΕ, και συνολικότερα την Αριστερά, το Μακεδονικό έγινε μια κρυφή πληγή: ένα σημείο το οποίο ο αντικομμουνιστικός λόγος εκμεταλλευόταν συστηματικά, για να αποδείξει τον «προδοτικό ρόλο» του ΕΑΜ, του ΕΛΑΣ, του ΔΣΕ και συλλήβδην της κομμουνιστικής Αριστεράς, και, συνάμα, μια κληρονομιά μη υπερασπίσιμη, στο πλαίσιο της ρήξης Σοβιετικής Ένωσης και Γιουγκοσλαβίας· μια μνήμη εσωτερικά απωθημένη και εξωγενώς καταπιεσμένη. Όταν, το 1982, η πρώτη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ θεσμοθετεί τον επαναπατρισμό των πολιτικών προσφύγων του Εμφυλίου, αποκλείονται οι «μη Έλληνες το γένος»· αυτό είναι και το μοναδικό νομοθέτημα της Μεταπολίτευσης το οποίο –έστω διά του αποκλεισμού– αναγνωρίζει την ύπαρξη «μη Ελλήνων το γένος»,

δηλαδή των Σλαβομακεδόνων. Τη σιωπή σπάει προς στιγμήν ο Χαρίλαος Φλωράκης, ο οποίος, απολαμβάνοντας πρόσκαιρα την οικουμενική (συν)κυβέρνηση το καλοκαίρι του 1989, βρίσκει την ευκαιρία να κάνει λόγο για «απαράδεκτη και ρατσιστική απόφαση», χωρίς όμως να υπάρξει συνέχεια στο «διά ταύτα».

Στη συνέχεια, πάλι σιωπή. Για την Ελλάδα, η Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας οδήγησε διαχρονικά στην ολοκληρωτική άρνηση της ύπαρξης μακεδονικής ταυτότητας στο εσωτερικό της, ενώ όποιος έκανε λόγο γι' αυτήν ήταν εχθρός του έθνους. Έκτοτε η χώρα, κατά την τακτική του κουτού τεράστιου πτηνού, έχωσε το κεφάλι της στην άμμο: εφόσον δεν έβλεπε το μακεδονικό έθνος, αυτό απλούστατα δεν υπήρχε. Ο στρουθοκαμηλισμός δεν πρέπει να μας εκπλήσσει· πρέπει, όμως, να μας προβληματίσει.

Αυτή η στάση έχει μια καταστροφική συνέπεια: ενισχύει τον εθνικισμό στη γείτονα και επιτρέπει σε επικίνδυνους ή γραφικούς εθνικιστές να εμφανίζονται ως υπερασπιστές του έθνους τους απέναντι σε μια χώρα –την Ελλάδα– που αρνείται την ύπαρξή του. Την ίδια στιγμή, απορεί κανείς με την επιμονή περί «ανύπαρκτου». Αν είναι έτσι, για ποιο πράγμα ακριβώς συζητάμε; Ιστορικοί, πολιτικοί, αναλυτές, η ελληνική κοινή γνώμη, ταλανίζονται τόσα χρόνια από κάτι που είναι «ανύπαρκτο»; Δύσκολο. Μάλλον θα πρέπει να κάνουμε τη βα-

σική παραδοχή: είναι υπαρκτό και βρίσκεται εκεί, ανεξάρτητα από τις επιθυμίες ή τις φοβίες μας. Η μελέτη της βαριάς κληρονομιάς του πρώτου μισού του 20ού αιώνα της ελληνικής -κομμουνιστικής, κυρίως- Αριστεράς απλώς μας το υπενθυμίζει φωνάζοντας. Ακόμη και σήμερα, που κυριαρχεί η λήθη - και σε τμήματα της ελληνικής Αριστεράς.

7. «Υπάρχει μακεδονική γλώσσα;»

⚡

Είναι λογικό ή, μάλλον, λογικοφανές: αν δεν υπάρχει μακεδονικό έθνος, τότε πώς μπορεί να υπάρχει μακεδονική γλώσσα; Μάλιστα. Και τι μιλάνε οι περισσότεροι κάτοικοι στη χώρα που συνορεύει με την Ελλάδα; Συνεννοούνται άραγε με τη μιμόγλωσσα, ψελλίζουν άφατα ρήματα ή διάγουν εν προγλωσσική καταστάσει; Εδώ οι υποστηρικτές του «ανύπαρκτου έθνους» και της «ανύπαρκτης γλώσσας» θα αντιτάξουν ότι η γλώσσα αυτή είναι ένα «ιδίωμα», ένα «συνονθύλευμα άλλων γλωσσών», ή «βουλγάρικα». Στο έδαφος αυτό, η γλώσσα συνιστά ένα από τα μεγάλα αγκάθια της διαπραγματεύσης μεταξύ Ελλάδας και Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Η συλλογιστική είναι η ακόλουθη: Αν αναγνωρίσει η Ελλάδα τη μακεδονική γλώσσα, τότε ανοίγει ο δρόμος και για την αναγνώριση του έθνους· και το αντίστροφο. Για να μην οδηγηθούμε εκεί, η ελληνική πλευρά αρνιόταν για χρόνια την

υπαρξη του μακεδονικού έθνους και, ταυτόχρονα, της μακεδονικής γλώσσας.

Η εθνική μας ευαισθησία ή, ακριβέστερα, δυσανεξία, όσον αφορά τη μακεδονική γλώσσα σχετίζεται με το ακανθώδες ζήτημα της μειονότητας εντός των ελληνικών συνόρων. Ιστορικά, η μακεδονική ταυτότητα στον ελλαδικό χώρο υπήρξε ταυτόσημη με τη γλωσσική διαφοροποίηση. Όλοι και όλες καταλάβαιναν, εμπειρικά και αισθητηριακά, ότι στη Βόρεια Ελλάδα υπήρχαν άνθρωποι που δεν μιλούσαν ελληνικά, αλλά κάτι άλλο. Γι' αυτό η ελληνική πολιτική ήταν τόσο επίμονη στην απαγόρευση της γλώσσας. Το 2000 ο Τάσος Κωστόπουλος δημοσίευσε τη μονογραφία *Η απαγορευμένη γλώσσα* (Μαύρη Λίστα, 2000), μια συγκλονιστική τεκμηρίωση της καταστολής των σλαβικών διαλέκτων στη Βόρεια Ελλάδα. Ένας εξέχων δικηγόρος της Έδεσσας μονολογούσε τότε: «Τόσα χρόνια προσπάθειας [εξάλειψης] πήγαν χαμένα. Τα έβγαλε όλα στη φόρα»...

Η εξαφάνιση της γλώσσας θεωρήθηκε, λοιπόν, πως ήταν ο κατεξοχήν τρόπος για την εξαφάνιση της εθνοτικής ετερότητας, του «μιάσματος», όπως την αποκαλούσαν ως την πρώιμη Μεταπολίτευση.

Το γεγονός ότι ακόμα και σήμερα η γλώσσα αυτή μιλιέται –και όποιος έχει αυτιά μπορεί να την ακούσει– θα έπρεπε να έχει καταστήσει ανενεργό αυτό τον μύθο. Αν περάσει κανείς τα σύνορα, όπως κάνουν χιλιά-

δες Έλληνες πολίτες κάθε χρόνο, ποια γλώσσα ακούει στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας;

Την απάντηση στην ερώτηση αυτή την έχει δώσει η ίδια μας η χώρα. Το 1977, στην Αθήνα, η Τρίτη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Τυποποίηση Γεωγραφικών Ονομάτων αναγνώρισε, δίχως αντιρρήσεις, τη μακεδονική γλώσσα. Και αν αυτό παραπέμπει, στο μυαλό των καχύποπτων, σε μια διεθνή συνωμοσία, αρκεί μια ματιά στις ελληνικές στατιστικές απογραφές για να διαπιστώσουμε ότι οι προκατασκευασμένες μας αντιλήψεις έχουν ελάχιστο ιστορικό βάθος. Όπως είπαμε, το 1928 το ίδιο το ελληνικό κράτος κατέγραφε ότι 82.000 πολίτες του μιλούσαν τη «μακεδονοσλαβική» γλώσσα. Σε άλλες καταγραφές, όπως μια ανάλυση της ΚΥΠ για την κατάσταση του πληθυσμού το 1954, ο πληθυσμός αυτός εμφανίζεται ως «σλαβόφωνος». Σε κάθε περίπτωση, η Ελλάδα έπαψε να περιλαμβάνει το ερώτημα σχετικά με τις ομιλούμενες γλώσσες στις απογραφές, ακριβώς για να μην υπάρξει αναγνώριση αυτού που όλοι γνώριζαν: ότι υπήρχε μια «ανύπαρκτη» γλώσσα. Είναι τα μακεδόνικα, τα «ντόπια» ή «ντόπικα», όπως αποκαλούνται στη Βόρεια Ελλάδα, (και) για να αποφεύγεται η απαγορευμένη λέξη. Τελευταία φορά που τέθηκε το ερώτημα ήταν στην απογραφή του 1951.

Σήμερα η διεθνής γλωσσολογική κοινότητα αποδέ-

χεται την ύπαρξη της μακεδονικής γλώσσας, εντάσσονται στη ανατολική νοτιοσλαβική οικογένεια. Άλλο, μας λένε οι γλωσσολόγοι, το τι μιλάει ένας ανεκπαιδευτος χωρικός και άλλο η επίσημη γλώσσα. Και τα δύο, προφανώς, είναι γλώσσες. Αλλά, από τη στιγμή που (συνήθως, με βάση κάποια τοπικά ιδιώματα και μέσω μιας επεξεργασίας επιλογής λεξιλογίου, γραμματικών τύπων, κλπ.) μια γλώσσα τυποποιείται και διδάσκεται –μέσω μιας πολιτικής απόφασης και της νομοθεσίας–, τότε καθίσταται *γλώσσα*. Αναφερθήκαμε και παραπάνω στον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των ομιλητών της πάλαι ποτέ κοινής σερβοκροατικής. Με τη λήξη του, κυρίως η Κροατία, που πασχίζει να αποκοπεί από οτιδήποτε σερβικό, προσπαθεί να τυποποιήσει μια δική της γλώσσα. Σιγά σιγά τα καταφέρνει. Σήμερα οι διαφορές μεταξύ σερβικών και κροατικών ολοένα και βαθαίνουν. Και να σκεφτεί κανείς ότι δεν μας χωρίζουν παρά είκοσι τρία χρόνια από τη λήξη των Γιουγκοσλαβικών πολέμων!

Αυτή η διαδικασία, που λαμβάνει χώρα σε όλες σχεδόν τις επίσημες γλώσσες, ακολουθήθηκε, κυρίως μέσω της τυποποίησης και της σχολικής διδασκαλίας, στο πλαίσιο της σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας, από το 1945 και ύστερα. Θα μπορούσε κανείς να αντιτάξει ότι αυτή η διαδικασία αποδεικνύει πως η μακεδονική γλώσσα υπήρξε προϊόν πολιτικής προέλευσης. Καμία αντίρρηση.

ση. Ας δεχτούμε, για λόγους οικονομίας της συζήτησης, ότι οι πολιτικές προτεραιότητες της Γιουγκοσλαβίας καθόρισαν τη διαμόρφωση της αυτοτελούς μακεδονικής γλώσσας. Όπως είδαμε, όμως, δεν είναι η πρώτη φορά, ούτε η τελευταία. Στις μέρες μας, παρατηρούνται πολύ πιο «ακραία» φαινόμενα, ακόμη και στην Ευρώπη.

Κάπου εδώ θα αντιτάξει ο καλοπροαίρετος συνομιλητής: «Εντάξει, έτσι είναι, αλλά γλώσσα δεν είναι. Είναι “ιδίωμα”, “διάλεκτος”». Οι δύο αυτές λέξεις, ιδιαίτερα διαδεδομένες στην Ελλάδα όταν πρόκειται για τη γλώσσα της γείτονος, χρησιμοποιούνται προκειμένου να αρνηθούμε την ύπαρξη της γλώσσας που μιλήθηκε και μιλιέται εντός και εκτός ελληνικών συνόρων και στην οποία αναφερθήκαμε. Η χρήση αυτών των όρων δεν είναι, ωστόσο, αξιολογικά ουδέτερη. Κάθε άλλο: εντάσσεται –εκούσια ή ακούσια– σε αυτήν ακριβώς τη διάθεση άρνησης ή υποτίμησης της ταυτότητας, και την τροφοδοτεί.

Ας υποθέσουμε λοιπόν, για χάρη της συζήτησης, ότι πρόκειται περί ιδιώματος ή διαλέκτου μιας άλλης γλώσσας – της βουλγαρικής, εν προκειμένω. Τι σημαίνει αυτό; Ότι οι ομιλητές της δεν έχουν γλώσσα; Φυσικά και έχουν, καθώς, όπως και να την ονομάσουμε, επιτελεί τις λειτουργίες που επιτελεί οποιαδήποτε άλλη γλώσσα ή διάλεκτος ή ιδίωμα. Θα σκεφτόμασταν ποτέ ότι «οι Κύπριοι δεν έχουν γλώσσα», επειδή τα κυπριακά είναι ελληνική διάλεκτος ή ιδίωμα; Σε τελική ανάλυση,

αν η γλώσσα της γείτονος ήταν ανύπαρκτη, το ελληνικό κράτος δεν θα είχε αφιερώσει τόσο κόπο στην εξάλειψή της στην ελληνική Μακεδονία.

Η διαφορά ανάμεσα στους δύο όρους –γλώσσα και διάλεκτος–, όπως αποφαινεται η διεθνής κοινότητα των γλωσσολόγων, δεν είναι τόσο γλωσσικής όσο πολιτικής υφής. Θα σκεφτόμασταν ποτέ να πούμε ότι τα γερμανικά και τα ολλανδικά είναι απλές διάλεκτοι; Μάλλον όχι. Ο λόγος, όμως, που χρησιμοποιούμε αυτή την οπτική για τη σχέση που έχουν τα μακεδόνικα με τα βουλγαρικά είναι πολιτικός: αρνούμαστε τη γλώσσα, για να αρνηθούμε το έθνος.

Επιστρέφουμε λοιπόν, για μία ακόμα φορά, στην αφετηρία των προβληματισμών μας για τους μύθους εκείνους που εστιάζονται στο «ανύπαρκτο»: το αν τα μακεδόνικα είναι βουλγαρική διάλεκτος, νοτιοσλαβικό ιδίωμα ή αυτοτελής γλώσσα μικρή σημασία έχει, εντέλει, ως προς το επίδικο αυτού του βιβλίου. Σημασία έχει ότι μιλιούνται και ότι συνδέονται με μια κοινότητα ανθρώπων που αυτοπροσδιορίζονται ως Μακεδόνες και οι οποίοι μάλιστα, αυτονοήτως σχεδόν, ονομάζουν τη γλώσσα τους μακεδονική.

Ανύπαρκτη γλώσσα δεν υπάρχει, εφόσον υπάρχουν ομιλητές της. Αν δεχτούμε αυτό το μάλλον απλό αξίωμα, τότε μπορούμε να αφήσουμε τους ειδικούς της γλωσσολογίας να διεξάγουν απερίσπαστοι τις έρευνές τους.

8. «Βάζουμε στην ίδια θέση την Ελλάδα με ένα κρατίδιο, το κρατίδιο των Σκοπίων;»

βα

Η λέξη «κρατίδιο» διαπότισε την ελληνική δημόσια συζήτηση από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Ήταν ο απόλυτος τρόπος να αποφύγει κανείς να αναφερθεί στην (ακατονόμαστη) γειτονική χώρα με οποιοδήποτε όνομα, μαζί με μια γερή δόση υποτίμησης: «κρατίδιο», λοιπόν – και ξεμπλέξαμε.

Μέσα σε αυτό τον ορυμαγδό και την κατάχρηση, η λέξη έχει χάσει το αρχικό της περιεχόμενο. Θα ήταν χρήσιμο, λοιπόν, να υπενθυμίσουμε τα βασικά: ο όρος «κρατίδιο», στο δημόσιο διεθνές και συνταγματικό δίκαιο, αφορά τα κράτη που συνθέτουν τις ομοσπονδίες. Υπάρχουν ομοσπονδίες που αποτελούνται από Πολιτείες (όπως οι ΗΠΑ), από Δημοκρατίες (όπως η Ρωσία), από καντόνια (Βοσνία) και από κρατίδια (η Γερμανία, η Αυστρία και η Ινδία). Η δεύτερη χρήση του όρου αφορά τα μικροσκοπικά κράτη (microstates): στην Ευρώ-

πη υπάρχουν το Μονακό, το Λιχτενστάιν, η Ανδόρα και ο Άγιος Μαρίνος. Πρόκειται για εκτάσεις-κουκκίδες στους πολιτικούς χάρτες. Το διεθνές δίκαιο δεν παρέχει ακριβή ορισμό των προδιαγραφών ενός κρατιδίου, σε ό,τι αφορά την έκταση ή τον πληθυσμό· ενώ λοιπόν υπάρχει ομοφωνία στο ότι το κρατίδιο είναι το μικροσκοπικό και κυρίαρχο κράτος, κατά καιρούς έχουν εκφραστεί αντιρρήσεις ως προς το αν το Βατικανό των 842 κατοίκων και 44 εκταρίων είναι τέτοιο, ως προς την ικανότητά του να ασκεί το σύνολο των κυριαρχικών του αρμοδιοτήτων. Και τούτο διότι τα κρατίδια είναι κυρίαρχα και, ως προς αυτό, ίσα με τα άλλα κράτη, από πλευράς διεθνούς δικαίου.

Τι σχέση έχουν όλα αυτά με τη γειτονική μας χώρα, έκτασης 26.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων και πληθυσμού άνω των 2.000.000; Η απάντηση είναι απλή: Καμία απολύτως. Υπάρχουν κράτη στην Ευρώπη μικρότερα από τη γειτονική μας δημοκρατία, που ποτέ δεν έχουμε διανοηθεί να τα αποκαλέσουμε «κρατίδια»: ως σκεφτούμε την Κυπριακή Δημοκρατία (9.250 τετραγωνικά χιλιόμετρα, 840.000 κάτοικοι). Συνολικότερα, στη γειτονιά μας, τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, οι εδαφικές επικράτειες, για ιστορικούς λόγους, δεν είναι εν γένει θηριώδεις. Από τον κανόνα αυτό δεν εξαιρείται ούτε η Ελλάδα. Ας σκεφτούμε την αγανάκτησή μας, αν η Τουρκία των 80.000.000 κατοίκων και των 800.000

τετραγωνικών χιλιομέτρων αποκαλούσε την Ελλάδα «κρατίδιο».

Είναι, λοιπόν, προφανές πως ο όρος «κρατίδιο» χρησιμοποιείται για το γειτονικό κράτος ως ένδειξη απαξίωσης της πολιτειακής του υπόστασης και, κατά συνέπεια, απαξίωσης της ταυτότητάς του. Την αντίληψη αυτή συμπύκνωσε στο περίφημο λεξικό του ο Γεώργιος Μπαμπινιώτης. Φτάνοντας στο απόλυτο σημείο λαθροχειρίας και επιστημονικής αυτουπονόμευσης, εξαιτίας της στράτευσης του στον εθνικό κανόνα, παρέθεσε τον ακόλουθο ορισμό στο λήμμα «κρατίδιο»: «κρατίδιο (το) 1. το μικρής έκτασης (ή και οργανωτικής υποδομής) κράτος: το -των Σκοπίων / του Βατικανού 2. καθένα από τα μέλη ομόσπονδης πολιτείας: ήταν από τα πλουσιότερα -της Ο.Δ.Γ.».

Εδώ το «μικρής οργανωτικής υποδομής» επικοινωνούσε με μια άλλη συνδήλωση του «κρατιδίου»: τον γεωπολιτικά εύθραυστο χαρακτήρα του γειτονικού κράτους. Από την πρώτη στιγμή της ανεξαρτητοποίησής του, η ματιά αυτή είναι σαν να αναμένει την κατάρρευσή του. Και εδώ, λοιπόν, η λέξη «κρατίδιο» έχει τη δική της σημασία: υπονοεί το προσωρινό, το εύθραυστο, το μη ολοκληρωμένο.

Το ότι η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας έχει σοβαρά εσωτερικά προβλήματα είναι γεγονός. Αυτά, όμως, τα έχει, είτε κράτος την αποκαλούμε είτε κρατίδιο.

Το 2001 βρέθηκε στο χείλος της διάλυσης, εξαιτίας της αλβανικής εξέγερσης στα δυτικά της χώρας. Σε ένα εδαφικό συνεχές, που καλύπτει όλη την έκταση των δυτικών συνόρων με την Αλβανία και το Κόσοβο, κατοικεί παραδοσιακά μια αλβανική κοινότητα, η οποία διεκδικεί ένα διευρυμένο καθεστώς αυτονομίας. Αυτό το καθεστώς θεσμοποιήθηκε με τη Συνθήκη της Οχρίδας το 2001, χάρη στην οποία αποφεύχθηκε ο εμφύλιος πόλεμος. Έκτοτε, η χώρα εγκατέλειψε τον αστατισμό των ενιαίων κρατών και έχει εισέλθει για τα καλά σε μια συνθήκη πολιτειακής διζωνικότητας (όπως το Βέλγιο), η οποία κρίθηκε ότι αποτελεί τη μόνη εγγύηση των συμφερόντων της αλβανικής εθνότητας. Μέχρι και σήμερα, οι ισορροπίες μεταξύ των δύο εθνοτήτων είναι οριακές. Η ελληνική θέση όσον αφορά το όνομα της χώρας επιτείνει, φυσικά, αυτή την αστάθεια και μοιάζει σαν αυτοεκπληρούμενη προφητεία σχετικά με τη «μη βιωσιμότητα του κρατιδίου των Σκοπίων».

Η αλήθεια είναι πως στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ορισμένοι Έλληνες πολιτικοί υποστήριζαν σθεναρά τη θέση της μη αναγνώρισης του γειτονικού κράτους, θεωρώντας πως αυτό, ούτως ή άλλως, δεν είναι βιώσιμο. Συνήγορος σε αυτές τις δοξασίες υπήρξε η Σερβία του Μιλόσεβιτς, ο οποίος έφτασε μάλιστα στο σημείο –με εθνικιστική αλαζονεία που οδηγούσε στην αφροσύνη– να προτείνει τον «διαμελισμό του κρατιδίου»

μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας, ώστε οι δύο «αδελφές χώρες» να αποκτήσουν επιτέλους κοινά σύνορα.

Οι φωνές αυτές έχουν πλέον σιγήσει ή είναι εντελώς περιθωριακές, και συνιστά κοινή συνείδηση πως τυχόν αλλαγή των συνόρων στη γειτονική Δημοκρατία μόνο περαιτέρω αστάθεια μπορεί να επιφέρει.

9. «Το Σύνταγμά τους είναι αλυτρωτικό.
Δεν πρέπει να αλλάξει
για να επέλθει συμβιβασμός;»

✂

Σε σχέση με τις προηγούμενες ερωτήσεις, η ερώτηση αυτή είναι τουλάχιστον παροντική. Αναφέρεται στο σήμερα, και όχι σε «ιστορικά δίκαια». Αυτό, από μόνο του, την καθιστά εύλογη. Προξενεί όμως κατάπληξη ότι, παρόλο που ως ερώτημα δεσπόζει στη δημόσια συζήτηση που αφορά τις πρόσφατες διαπραγματεύσεις, κανείς δεν έχει μπει στον κόπο να μας πει τι ακριβώς γράφει το Σύνταγμα της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Έτσι πλανάται η αίσθηση περί αλυτρωτικού Συντάγματος, ενώ στερούμαστε τα πραγματικά δεδομένα.

Για να ξέρουμε όμως τι ακριβώς αναζητάμε, είναι σημαντικό να διευκρινίσουμε το εξής: ο αλυτρωτισμός (από τον ιταλικό όρο *irredentismo*) είναι η ιδεολογία που αποσκοπεί στην απελευθέρωση, τη «λύτρωση», των

ομοεθνών που βρίσκονται εκτός εθνικής στέγης, με στόχο τη συμπερίληψή τους στα εδάφη της μητέρας-πατρίδας. Αλυτρωτισμός είναι να λέει κανείς «πάλι με χρόνια με καιρούς, πάλι δικά μας θα 'ναι», οραματιζόμενος συνοριακές μεταβολές, μεταβολές που στη σύγχρονη ιστορία προκύπτουν συνήθως από αιματηρές στρατιωτικές αναμετρήσεις.

Είναι, όμως, ανάγκη να διαχωρίσουμε τον εθνικισμό από τον αλυτρωτισμό. Το ότι ο αλυτρωτισμός στηρίζεται πάντα στον εθνικισμό δεν συνεπάγεται πάντα ότι ο εθνικισμός έχει αλυτρωτικές τάσεις. Μπορεί ένας Γερμανός σήμερα να είναι εθνικιστής, χωρίς να οραματίζεται, για παράδειγμα, την αλλαγή της συνοριακής γραμμής Γαλλίας-Γερμανίας.

Ας πάμε, όμως, στο επίδικο. Έγκυροι Έλληνες συνταγματολόγοι και διεθνολόγοι –ο Χρήστος Ροζάκης, ο Γιώργος Σωτηρέλης και ο Ευάγγελος Βενιζέλος (παρόλο που διόλου δεν φείδεται αντιπολιτευτικής διάθεσης)– έχουν αποφανθεί πως αλυτρωτισμός στο Σύνταγμα της γείτονος δεν υπάρχει. Ας διαβάσουμε, λοιπόν, το επίμαχο άρθρο του Συντάγματός της, το άρθρο 49: «Η Δημοκρατία φροντίζει για το καθεστώς και τα δικαιώματα των ανθρώπων που ανήκουν στον μακεδονικό λαό στις γειτονικές χώρες, όπως και για τους Μακεδόνες απόδημους [...] και φροντίζει για τα πολιτιστικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών της στο εξωτερικό».

Αντί άλλων παραδειγμάτων, αντιπαραβάλλοντας, το άρθρο 108 του ελληνικού Συντάγματος προβλέπει: «Το Κράτος μεριμνά για τη ζωή του απόδημου ελληνισμού και τη διατήρηση των δεσμών του με τη μητέρα Πατρίδα. Επίσης, μεριμνά για την παιδεία και την κοινωνική και επαγγελματική προαγωγή των Ελλήνων που εργάζονται έξω από την επικράτεια».

Η πρόσθετη αναφορά του Συντάγματος της γείτονος, που κάνει λόγο για «μακεδονικό λαό στις γειτονικές χώρες», είναι παλαιάς κοπής εθνικισμός, δεν συνιστά ωστόσο ένδειξη αλυτρωτισμού. Αν συνέβαινε αυτό, πολλές χώρες του σύγχρονου κόσμου –με πρώτες όλες τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, κράτη-μέλη της Ε.Ε.– θα πρέπει να θεωρείται ότι εκδηλώνουν αλυτρωτικές τάσεις. Δεν είναι, όμως, έτσι. Το ενδιαφέρον ενός κράτους για ομοεθνείς του εκτός επικράτειας δεν είναι αλυτρωτισμός από μόνο του. Αλυτρωτισμός είναι η ιδεολογία αλλαγής συνόρων για τη «λύτρωσή» τους.

Στην περίπτωση του υπό συζήτηση Συντάγματος, υπάρχει μία ακόμα κρίσιμη παράμετρος. Τη δεκαετία του 1990 το Σύνταγμα της γείτονος άλλαξε, ύστερα από σχετικές συστάσεις της Επιτροπής Μπαταντέρ (1992) και την υπογραφή της Ενδιάμεσης Συμφωνίας με την Ελλάδα (1995). Ας σκεφτούμε, παρεμπιπτόντως, ότι δεν είναι ούτε εύκολο ούτε δεδομένο αυτό. Έτσι, η τροποποίηση II του Συντάγματος της γειτονικής μας χώ-

ρας αναφέρει ρητώς: «Κατά την άσκηση αυτού του ενδιαφέροντος η Δημοκρατία δεν θα παρέμβει στα κυριαρχικά δικαιώματα άλλων κρατών και στις εσωτερικές τους υποθέσεις». Και, με ακόμα μεγαλύτερη σαφήνεια, το άρθρο 6 της Ενδιάμεσης Συμφωνίας ορίζει ότι η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας «διακηρύσσει ότι τίποτε στο Σύνταγμά της και ιδίως στο Προοίμιό του, ή στο Άρθρο 3 αυτού, δεν μπορεί ή δεν πρέπει να ερμηνευθεί ως εμπεριέχον ή δυνάμενο να εμπεριέχει στο μέλλον τη βάση για εδαφική αξίωση πέραν των συνόρων της».

Αν και δύσκολα μπορεί κανείς να φανταστεί μια πιο αποφασιστική αποκήρυξη του αλυτρωτισμού από ένα συνταγματικό κείμενο, στην ελληνική δημόσια συζήτηση αυτό το θέμα επανέρχεται διαρκώς. Το παράδοξο είναι ότι η εν λόγω αποστροφή διαπερνά όλο το πολιτικό φάσμα: από την εμμονική επανάληψή της στον λόγο της αξιωματικής αντιπολίτευσης και ορισμένες αμήχανες κυβερνητικές αποστροφές, έως το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας και κάποιες οργανώσεις της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς... Το τελευταίο διάστημα, κατέστη δε σταθερή αποστροφή στους λόγους και τις δηλώσεις του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας.

Έτσι, η αναφορά στον «αλυτρωτισμό» λειτουργεί σαν αναγκαίο και προκαταβολικό αντίδοτο, προκειμένου

να μη συζητήσουμε τις δυνατότητες επίλυσης της διακρατικής διένεξης που μας απασχολεί τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια. Και όχι μόνο αυτό: λειτουργεί ως καταφύγιο για εκείνους που γενικά και αφηρημένα θα ήθελαν επίλυση, αλλά, ανακαλύπτοντας τον «αλυτρωτισμό των Σκοπίων», κουνάνε μελαγχολικά το κεφάλι και μεταθέτουν τη συζήτηση για ένα απροσδιόριστο μέλλον. Φυσικά, το επιχείρημα αυτό αποτελεί και το τέλειο άλλοθι όσων απλώς δεν επιθυμούν καμία διευθέτηση.

Εδώ πρέπει να διευκρινίσουμε κάτι. Το ότι υπάρχουν μείζονα ζητήματα στον δημόσιο λόγο και στο επίσημο πολιτικό λεξιλόγιο της γειτονικής χώρας είναι δεδομένο: από τα σχολικά βιβλία, που βρίθουν εθνικιστικών αναφορών, έως την αισθητική της κυβέρνησης Γκρουέφσκι με τα αγάλματα στο κέντρο των Σκοπίων – τα οποία ωστόσο η σημερινή κυβέρνηση, ως μια χειρονομία καλής θέλησης, στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων, έχει αρχίσει να ξεθεμελιώνει. Όλα αυτά όμως –ας το επαναλάβουμε– δεν μεταφράζονται σε αλυτρωτικές διατάξεις στο Σύνταγμα της χώρας.

Το μόνο αληθοφανές –αλλά εξωπραγματικό– επιχείρημα ως προς τον συνταγματικό αλυτρωτισμό της γείτονος είναι πως η αναφορά και μόνο σε «Μακεδονία» συνιστά αφ' εαυτής διατύπωση που ανοίγει την πόρτα σε μια μελλοντική αναθεώρηση των συνόρων. Αυτή εί-

ναι και η γραμμή εκείνων που αρνούνται οποιονδήποτε συμβιβασμό μεταξύ των δύο χωρών, εφόσον στο όνομα της γείτονος περιλαμβάνεται ο όρος «Μακεδονία» ή παράγωγό του.

Αν όμως υποθέσουμε ότι η γειτονική χώρα, κάποια στιγμή μέσα στον χρόνο, θα αποκτήσει αλυτρωτικές βλέψεις, τότε το όνομά της μικρή σημασία θα έχει: αν λέγεται «Βόρεια Μακεδονία» θα γλυκοκοιτάζει τη Νότια, ενώ η «Νέα Μακεδονία» θα ενθυμείται την παλαιά ή την αρχαία και θα την αναζητεί. Και ούτε, βέβαια, η ονομασία «Σκόπια», αν υποθέσουμε ότι θα μπορούσε ποτέ να της επιβληθεί, θα εμπόδιζε ένα κράτος που επενδύει στον αλυτρωτισμό να κοιτάζει προς όλα τα σημεία του ορίζοντα. Για να πούμε τα πράγματα με τ' όνομά τους, τα Συντάγματα μπορούν να αλλάξουν, ενώ, ιστορικά, ο αλυτρωτισμός δεν χρειάζεται πάντα συνταγματικές διατάξεις για να εκδιπλωθεί.

Επομένως, ο μόνος λόγος για την επίμονη αναφορά της ελληνικής διπλωματίας στον «αλυτρωτισμό των Σκοπίων» ίσως είναι ότι έχει έτοιμο ένα επιχείρημα απόδοσης ευθυνών, σε περίπτωση που οι διαπραγματεύσεις για το όνομα φτάσουν σε αδιέξοδο. Η λογική αυτή, όμως, υπονομεύει την πολιτική στρατηγική στο όνομα ενός διαπραγματευτικού τακτικισμού. Διότι, όταν ζητάμε από τους γείτονες να αλλάξουν Σύνταγμα –γνωρίζοντας πολύ καλά ότι, όχι μόνο δεν γίνεται αυτό, με

βάση τους κοινοβουλευτικούς συσχετισμούς εκεί, αλλά δεν χρειάζεται κιόλας-, προιονίζουμε το κλαδί της ίδιας της διαπραγμάτευσης. Έτσι, προσπαθώντας να βρούμε ένα πειστικό επιχείρημα για το «blame game» που θα ξεκινήσει σε περίπτωση αδιεξόδου, ουσιαστικά καθιστούμε πιο ορατό το αδιέξοδο αυτό.

Θα αναρωτηθεί κανείς: Μα δεν υπάρχει καμία πραγματική βάση στην αναφορά περί «αλυτρωτισμού των Σκοπίων», όπου και έχει επικεντρωθεί η ελληνική θέση; Η απάντηση είναι πως υπάρχει μια ιστορική βάση, πλην όμως αυτή είναι εθνικώς ανομολόγητη. Αφορά, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, την ύπαρξη της μικρής σήμερα, και πολυάριθμης παλαιότερα, κοινότητας σλαβοφώνων στην Ελλάδα. Αυτό λοιπόν που προκαλεί φρενίτιδα στην Αθήνα είναι ότι κατά βάθος φοβάται, αλλά δεν μπορεί να παραδεχτεί τι ακριβώς τη φοβίζει. Διότι, φυσικά, θα ήταν μάλλον αστείο, με ορθολογικούς όρους, να υποθέσει κανείς ότι η Αθήνα είναι για κάποιον άλλο λόγο ανασφαλής απέναντι σε μια αδύναμη, διαιρεμένη χώρα που ικετεύει να γίνει μέλος διεθνών οργανισμών, πρωτίστως για να διασώσει την ενότητά της.

Η ελληνική, λοιπόν, εμμονή στον αλυτρωτισμό δεν έχει συνταγματικό άλλοθι στον 21ο αιώνα. Έχει, όμως, ιστορικό βάθος στον 20ό. Το ψηλαφίσαμε και σε προηγούμενες σελίδες. Ο ίδιος ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης δήλωνε το 1995: «Αυτό που με απασχόλησε από την αρ-

χή δεν ήταν το όνομα του κράτους αυτού [...]. Το πρόβλημα ήταν να μη δημιουργηθεί ένα δεύτερο μειονοτικό πρόβλημα στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας» (Κ. Μητσοτάκης, Πρόλογος στο Θ. Σκυλακάκης, *Στο όνομα της Μακεδονίας*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, 1995). Από το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων και την προσάρτηση των Νέων Χωρών (Μακεδονία, Ήπειρος, νησιά Βορείου και Ανατολικού Αιγαίου, Κρήτη) στην ελληνική επικράτεια, η Ελλάδα προσπάθησε με κάθε τρόπο να ενσωματώσει τους σλαβόφωνους. Με κάθε τρόπο, δηλαδή διά της εξαναγκαστικής αφομοίωσης: έπρεπε να πληρώσουν ακριβό τίμημα προκειμένου να γίνουν καθωσπρέπει Έλληνες πολίτες και να πάψουν να είναι «μιάσματα». Οι πολιτικές της βίαιης αφομοίωσης, που ασκήθηκαν στην ελληνική Μακεδονία από τον Μεσοπόλεμο μέχρι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, έφεραν τα αποτελέσματά τους: σήμερα οι σλαβόφωνοι είναι πολύ λιγότεροι, είναι όλοι τους δίγλωσσοι, και μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό τους δεν έχει ελληνική εθνική ταυτότητα.

Σε αυτό τον πληθυσμό απευθύνεται η αλυτρωτική προπαγάνδα εθνικιστικών κύκλων που βρίσκονται στα Σκόπια. Και είναι απόλυτα εύλογο ότι μια τέτοια προπαγάνδα ενοχλεί την Αθήνα, που ούτως ή άλλως δεν θέλει να ακούει γι' αυτούς. Άλλο όμως αυτό, και άλλο να αναζητούμε διατυπώσεις στο Σύνταγμα της γειτονικής χώρας που απλούστατα δεν υπάρχουν.

10. «Είναι, δηλαδή, λάθος πως το κράτος αυτό είναι των Σκοπίων και οι πολίτες του είναι οι Σκοπιανοί;»

⌘

«Δεχθείτε την έκφραση της διακεκριμένης υπόληψής μας», κατέληγε τον Μάρτιο του 1992 μια επιστολή-έκκληση από εξέχοντες Έλληνες προς τους ηγέτες του κόσμου, υπογεγραμμένη από τον Οδυσσέα Ελύτη, τη Μελίνα Μερκούρη, την Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, τον Δημήτρη Τσάτσο και τον Αριστόβουλο Μάνεση. Οι άνθρωποι αυτοί ένιωσαν την ανάγκη να διατρανώσουν την άποψη πως, διά της χρήσεως του ονόματος «Μακεδονία», «η επιβουλή κατά της Ελλάδας καθίσταται κατάφωρη και αναπόφευκτη» και πως «για μας η ψυχή μας είναι το όνομά μας». Η τελευταία φράση καταγράφηκε ως ένας υπερήφανος αφορισμός και επαναλήφθηκε άπειρες φορές στον ελληνικό δημόσιο λόγο, καθώς η επιστολή γνώρισε τεράστια δημοσιότητα εντός συνόρων (και ελάχιστη εκτός, αυτό όμως είναι μια άλλη ιστο-

ρία). Η επιστολή-έκκληση είναι γραμμένη με τρόπο απλό και πηγαίο, ένας ακόμα λόγος για τον οποίο είχε απήχηση στη χώρα μας, εκτός από το βάρος των υπογραφών της. Όταν πάντως, το 1999, ο Αριστόβουλος Μάνεσης ρωτήθηκε, κατ' ιδίαν, αν είχε υποψιαστεί πως το «η ψυχή μας είναι το όνομά μας» θα μπορούσε να διαβαστεί και ως ηθική νομιμοποίηση της διεκδίκησης του ονόματος «Μακεδονία» από την άλλη πλευρά, εκείνος παραδέχτηκε, με τον γνωστό, αυτοσαρκαστικό του τρόπο, στους οικείους του, ότι «το είχε υποτιμήσει».

Έκτοτε, στη Βόρεια Ελλάδα, κοντά στα σύνορα με την περί ης ο λόγος χώρα, εδώ και κάμποσα χρόνια, έχουν αναρτηθεί πινακίδες σε κεντρικές οδικές αρτηρίες (μεταξύ των οποίων και η Εγνατία Οδός) που γράφουν «Σκόπια» και, στα αγγλικά, «Skopja». Ο όρος «Skopja», όμως, δεν υφίσταται στην αγγλική γλώσσα. Πρόκειται για έναν πραγματικά ανύπαρκτο όρο. Η διεθνής ονομασία της πόλης των Σκοπίων στη λατινική γραφή είναι «Skopje». Το «Skopja» είναι η ελληνική επινόηση για την «αγγλική» μετάφραση του ονόματος που η Ελλάδα χρησιμοποιεί για τη βόρειο γείτονά της. Μπορεί να διερωτηθεί κανείς: Γιατί δεν αρκέστηκε στη λέξη που η αγγλική γλώσσα χρησιμοποιεί για την πρωτεύουσά της;

Η απάντηση είναι, ίσως, ότι η «ανυπαρξία» του θέματος, και ο συντριπτικός σε βάρος των γειτόνων μας συσχετισμός στις μεταξύ μας σχέσεις, αφήνει στη χώρα

μας μια αυθαίρετη γλωσσοπλαστική ικανότητα που έχει εδραιωθεί για τα καλά στις συνειδήσεις των Ελλήνων. Ένα ομολογουμένως ακραίο προϊόν της είναι το «Skopja»: όχι απλώς ονομάζουμε μια χώρα με το όνομα της πρωτεύουσάς της, αλλά και το όνομα της πρωτεύουσάς της δεν θέλουμε καλά καλά να το αποδώσουμε με την ορθή του γραφή.

Έτσι, στην πορεία, το Μακεδονικό Ζήτημα έγινε «Σκοπιανό»: το Μακεδονικό Ζήτημα, ον ανύπαρκτο. Από την αρχή, οι πολίτες της χώρας, που κάποτε, έστω και ατύπως, έως το 1990, τους αποδεχόμασταν ως Σλαβομακεδόνες, έγιναν «Σκοπιανοί», η χώρα έγινε «Σκόπια», στ' αγγλικά «Skopja», και η ζωή της Ελλάδας, στο όνομα αυτής της απίθανης πατέντας, «σκοπιανοποιήθηκε» πλήρως. Σταδιακά, τα τελευταία χρόνια, κάποιοι πολιτικοί και δημοσιογράφοι παλεύουν να αντισταθούν στην ευκολία της σκοπιανοποίησης του λεξιλογίου τους, αλλά τα πράγματα είναι δύσκολα. Το «Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας» είναι σιδηρόδρομος - άσε που περιέχει και το «Μακεδονία»... Ενώ, πώς θα πεις τους πολίτες της; ΠΓΔΜιανούς, πρωηνγιουγκοσλαβομακεδόνες; Το «FYROM», πάλι, είναι πρακτικά ανοίκειο για την ελληνοφωνία, αν και δεν έλειψαν κάποιες σκωπτικές αναφορές στη «Φυρομία» και τους «Φυρομιανούς». Έτσι, ανθούσαν οι αναφορές «στη γειτονική μας χώρα», στη «βόρειο γεί-

τονα», ακόμη και στη «Δημοκρατία της Κολοκυνθούς», όπως σαρκαστικά αποκαλούσε την εν λόγω ένας ευφυής πρέσβης.

Τι μπορεί να δικαιολογήσει, όμως, μια τέτοια αυθαιρεσία; Τίποτα λιγότερο –και τίποτα περισσότερο– από την εδραιωμένη πεποίθηση περί της «ανυπαρξίας» τής ταυτότητας. Εφόσον λοιπόν το ζήτημα είναι ανύπαρκτο, η χρήση λέξεων όπως «πλαστογράφηση» και «σφετερισμός» είναι η μόνη λογική καταφυγή, ώστε να εξηγηθεί ότι δεν είναι διόλου ανύπαρκτο, αλλά πολύ υπαρκτό. Πρέπει όμως να παραμείνει «ανύπαρκτο», και για τον λόγο ότι όλες του οι εκφράσεις λογίζονται ως κίβδηλες, με πρώτο το όνομα «Μακεδονία», διότι αυτό ακριβώς είναι που δεν μπορεί να τους ανήκει. Σήμερα έχουμε φτάσει στο σημείο να μην μπορούν κάποιοι συμπολίτες μας να διαχωρίσουν τα «Σκόπια» από την επίσημη ονομασία του κράτους ή, όπως έλεγε ένας καθηγητής στο ΑΠΘ, «οι φοιτητές εκπλήσσονται: “Α, κύριε, δεν ξέραμε ότι υπάρχει και πόλη με το όνομα Σκόπια!”». Η Θεσσαλονίκη, όμως, απέχει περίπου 200 χιλιόμετρα από τα Σκόπια! Θλιβερό...

Ο λόγος, λοιπόν, που υπαγορεύει την «ανυπαρξία» του Μακεδονικού δεν έχει να κάνει με κάποια διαπίστωση, αλλά είναι ουσιωδώς κανονιστικός: δεν μας λέει τι υπάρχει, αλλά τι πρέπει να (μην) υπάρχει και να (μην) αναγνωριστεί. Αυτό είναι που δίνει την άνεση

στους πάντες, στην Ελλάδα, να έχουν μια άποψη και ένα όνομα έτοιμο για τους γείτονες. Ένας Έλληνας βουλευτής και πρώην εξωκοινοβουλευτικός υπουργός πρότεινε, λόγου χάρη, πριν από λίγο καιρό, «να τους πούνε Δακία» –από τους αρχαίους Δάκες ή Γέτες, όχι από το έντομο που ρημάζει τις ελιές–, ένας ταξιτζής έλεγε «να τους πούνε “Δημοκρατία των Σκοπιών”», ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης έχει υποστηρίξει την ονομασία «Βαρδάρια», ενώ μια Ελληνίδα ευρωβουλευτής αναρωτήθηκε δημοσίως: «Γιατί όχι Μοισία;». Δεν συνεχίζουμε, διότι είμαστε σίγουροι πως ο αναγνώστης έχει υπάρξει πολλές φορές αυτήκοος μάρτυρας αυτού του ιδιόμορφου «name bombing». Πλήθος επιστολών σε εφημερίδες, τοπικές και αθηναϊκές, από το 1992, μαρτυρούν την ευγενή άμιλλα των συντακτών τους να συμβάλουν κι εκείνοι στην αναζήτηση ενός ονόματος για τη γειτονική χώρα. Τα ευφάνταστα κείμενά τους εδράζονται στην αντίληψη πως εμείς οι Έλληνες έχουμε ένα ιστορικό φυσικό δικαίωμα στο όνομα ενός άλλου κράτους. Η ευκολία με την οποία κανονικοί κατά τ’ άλλα άνθρωποι έχουν έτοιμο ένα βαφτιστικό για τους γείτονες πηγάζει ακριβώς από την εδραιωμένη πεποίθηση πως το όνομά τους δεν τους ανήκει, αλλά το σφετερίστηκαν από εμάς.

Αυτό μας νομιμοποιεί να προτείνουμε αβίαστα και αυθαίρετα διάφορα ονόματα, χωρίς να μπαίνουμε καν

στον κόπο να σκεφτούμε αν μας ρώτησε κανείς, ή αν θα μας άρεσε να μας έκαναν το ίδιο. Η ελληνική κοινωνία έχει πολύ δρόμο να διανύσει ώσπου να θεραπεύσει αυτή τη γλωσσοπλαστική φαντασία της που αφορά τα ονόματα των άλλων.

10 + 1. «Δηλαδή, δεν έχει δίκιο η Ελλάδα;»

⌘

Η Ελλάδα δεν έχει δίκιο. Ένα κράτος δεν μπορεί να επιβάλει την ονομασία που νομίζει σε ένα άλλο. Αυτή η καταστατική θέση διαπερνά την αντίληψη του διεθνούς δικαίου για τις διακρατικές σχέσεις. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου σήμανε την ανάδυση διψήφιου αριθμού διαδόχων κρατών από τις πρώην σοσιαλιστικές ομοσπονδίες που διαλύθηκαν. Φαντάζεται κανείς τι θα γινόταν αν κάθε όμορο κράτος μπορούσε να εμποδίσει την ίδρυση μιας κρατικής οντότητας, στηριγμένο σε ζητήματα που αφορούν το όνομά της... Ο ευρωπαϊκός χάρτης θα ήταν κατάστικτος από ένοπλες αναμετρήσεις, διακρατικές κρίσεις και αμφισβητούμενες ζώνες. Αυτή τη ρεαλιστική διάσταση η Ελλάδα δεν ήταν πρόθυμη να την αντιληφθεί, στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

Σταδιακά, όμως, η αρχική αδιαλλαξία αμβλύθηκε. Στην πράξη, η αρχική θέση άλλαξε. Η μετατόπιση αποτυπώνεται στην Ενδιάμεση Συμφωνία, στην άρση του

εμπάργκο, στην αποδοχή του ονόματος «Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας», στη σημερινή διαλλακτική στάση, που επιχειρεί να βρει κοινό βηματισμό με τη νέα κυβέρνηση της γείτονος.

Μετράμε σήμερα είκοσι δύο χρόνια άκαρπων διαπραγματεύσεων μετά την Ενδιάμεση Συμφωνία. Στο μεταξύ, η λέξη «Μακεδονία» είναι ταυτισμένη με τη γειτονική χώρα. Η Ελλάδα κάνει πως δεν βλέπει τα λήμματα στα λεξικά και τις εγκυκλοπαιδείες σε όλο τον κόσμο, αγνοεί δήθεν τι συμβαίνει στις αθλητικές διοργανώσεις και τις διεθνείς συναντήσεις, παραβλέπει τις αναφορές σε ξενόγλωσσες εφημερίδες, καθώς και το γεγονός ότι 140 κράτη -140, όχι 40- έχουν αναγνωρίσει τη «Δημοκρατία της Μακεδονίας». Μάλλον κανείς άλλος εκτός από εμάς τους ίδιους δεν ήταν διατεθειμένος να δείξει κατανόηση στα σοφά επιχειρήματα της ελληνικής πολιτικής, όπως αυτή διαμορφώθηκε μετά το 1992.

Μπορεί, φυσικά, να ισχυριστεί κανείς ότι αυτό, από μόνο του, δεν αρκεί για να δείξει ότι τα εν λόγω επιχειρήματα είναι άδικο. Ασφαλώς και δεν αρκεί. Κάτι δείχνει, ωστόσο. Ειδάλλως, είναι σαν να απαντάμε μονίμως πως «ο γιαλός είναι στραβός» - πράγμα το οποίο, άλλωστε, και στατιστικά, είναι απίθανο. Αν κάποιος, τέλος, νομίζει πως συνολικά οι ελληνικές θέσεις είναι αδικαιώτες, διότι η υφήλιος συνολικά στέκεται απαξιω-

τικά απέναντί τους, θα πρέπει να του υπενθυμίσουμε πως οι ελληνικές θέσεις απέναντι στον εξ ανατολάς γείτονά μας είναι κατανοητές σε όλη την οικουμένη, και μάλιστα, παρά την ισχύ της Τουρκίας, αντιμετωπίζονται όχι απλώς με συγκατάβαση, αλλά σχεδόν με συμπάθεια. Αντιθέτως, μόνο η ευρωπαϊκή Άκρα Δεξιά δείχνει να συμπαρίσταται στη χώρα μας ως προς το μακεδονικό της μέτωπο, στο οποίο η Ελλάδα βιώνει, από την αρχή, την απόλυτη διπλωματική μοναξιά.

Ας λάβουμε, ακόμα, υπόψη μας πως το γεγονός ότι, είκοσι επτά χρόνια αργότερα, οι διεθνείς οργανισμοί και παράγοντες πρωτοστατούν στην προσπάθεια ενός έντιμου συμβιβασμού για το όνομα μεταξύ των δύο κρατών δεν μπορεί να αποδοθεί στην αλληλεγγύη τους στα εθνικά μας δίκαια, αλλά στη ρεαλιστική αναγνώριση της ελληνικής ισχύος. Το ότι, δηλαδή, σήμερα συζητάμε για συμβιβασμό, και δεν έχει απλώς και με τη βούλα επικυρωθεί διεθνώς η αναγνώριση της γειτονικής χώρας με το συνταγματικό της όνομα, οφείλεται στην απείρως μεγαλύτερη ισχύ και σημασία που έχει η Ελλάδα για τη Δύση απ' ό,τι η ΠΓΔΜ. Και τούτο οι γείτονές μας, ευλόγως, το βιώνουν πολύ τραυματικά. Η «ρεαλιστική» αυτή στάση των διεθνών παραγόντων έχει, ωστόσο, και τα όριά της.

Με την Ενδιάμεση Συμφωνία του 1995, η Ελλάδα ανέλαβε την υποχρέωση να μην εμποδίσει την είσοδο

της ΠΓΔΜ με το προσωρινό της όνομα στους διεθνείς οργανισμούς. Ωστόσο, το 2008, η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε να κλιμακώσει τις πιέσεις της, θέτοντας το γνωστό βέτο του Βουκουρεστίου, που απέτρεψε την είσοδο των γειτόνων στο ΝΑΤΟ. Τον Δεκέμβριο του 2011 οι ελληνικές θέσεις έπεισαν μόνο έναν από τους δεκάξι δικαστές του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, το οποίο προχώρησε σε καταδίκη της Ελλάδας για παραβίαση του Άρθρου 11 της Ενδιάμεσης Συμφωνίας. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι η πρόβλεψη του κειμένου πως η Ελλάδα δεν θα φέρει αντίρρηση (objection) στην είσοδο της ΠΓΔΜ σε διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς, εφόσον η χώρα αποπειράται να εισέλθει με το προσωρινό της όνομα (ΠΓΔΜ), δεν επιδέχεται άλλες ερμηνείες. Η σημασία αυτής της απόφασης επισκιαστήκε, φυσικά, στη χώρα μας από τις θριαμβολογίες για την υπερήφανη διαπραγμάτευση του Βουκουρεστίου, οι οποίες φάνηκε να αψηφούν πόσο κακή εξέλιξη ήταν η καταδίκη της χώρας από έναν δικαιοδοτικό μηχανισμό που νομολογιακά διαμορφώνει τι είναι διεθνές δίκαιο.

Η Ελλάδα, λοιπόν, έχει άδικο. Και, ακόμα και όταν δεν έχει άδικο, αδικεί τον εαυτό της με την επιχειρηματολογία και τις πρακτικές που επιστρατεύει στις σχέσεις της με την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας. Ας θυμηθούμε εδώ τις κραυγές των συλ-

λαλητηρίων του 1992, για «σύνορα Ελλάδας-Σερβίας», από ανθρώπους που οραματίζονταν τον διαμελισμό μιας μικρής και φτωχής χώρας που είχε μόλις ιδρυθεί. Και αν αυτές τις φωνές μπορούμε να τις ξεχάσουμε –οριστικά, ευτυχώς– ως ακραίες, ξεπερασμένες ή και γραφικές, τι μπορούμε να πούμε για την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να επιβάλει εμπάργκο προκειμένου να εκβιάσει τους γείτονές μας; Ακόμα και αν δεχτούμε, κυρίως για λόγους οικονομίας της συζήτησης, ότι πρόκειται για μια δικαιολογημένη –σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής– αντίδραση, πώς μπορούμε να επιμένουμε ότι η Ελλάδα κινδυνεύει από την επιθετικότητα της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, όταν η χώρα μας έχει ετήσιο προϋπολογισμό στρατιωτικών δαπανών ύψους 4 δισ. ευρώ και η γειτονική χώρα 115.000.000 δολαρίων; Επιμένοντας ότι έχουμε δίκιο, εδραιώνουμε την αυταπάτη στην οποία έχουμε καταδικάσει τον εαυτό μας, ενισχύοντας ταυτόχρονα τον λαβωμένο εθνικισμό της άλλης πλευράς.

Σε αυτό το δυσάρεστο τοπίο, διαβλέπει κανείς σήμερα μια ελπίδα. Αν, το 1992, η αίσθηση ότι η Ελλάδα έχει απόλυτο δίκιο ήταν κυρίαρχη, σήμερα τα πράγματα έχουν αλλάξει. Σήμερα είναι αδύνατο να φανταστεί κανείς τα σχολεία να κλείνουν με εντολή του Υπουργείου Παιδείας και τους μαθητές να μεταφέρονται σε συγκε-

ντρώσεις ανεμίζοντας ελληνικές σημαίες, τους εστιάτορες να αγοράζουν χαρτοπετσέτες με τον ήλιο της Βεργίνας, και το σύνθημα «η Μακεδονία είναι ελληνική» να φιγουράρει σε επίσημα έγγραφα της Πολιτείας μας.

Τότε η μη επίλυση του Μακεδονικού διαπερνούσε το σύνολο του πολιτικού φάσματος και συγκροτούσε τον βασικό πυρήνα της εξωτερικής μας πολιτικής. Σήμερα αυτό δεν συμβαίνει.

Γιατί συνέβησαν όλα αυτά
και τι μπορεί να γίνει σήμερα;

✂

Στις σελίδες που προηγήθηκαν, προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι η ελληνική στάση στο Μακεδονικό δεν είναι ένας απλός παραλογισμός, αλλά έχει ιστορικές ρίζες και εδράζεται σε φοβίες που ανάγονται στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα. Οι ρίζες αυτές βρίσκουν πεδίο έκφρασης, και μάλιστα με στρεβλό πάθος, στα τέλη του 20ού και, λιγότερο, στις αρχές του 21ου. Δεν βρισκόμαστε στο κενό. Το αντίθετο: κάθε πολιτική συμπεριφορά κάτι σημαίνει. Στις αρχές του 20ού αιώνα, στην εποχή των εθνοτήτων, το ελληνικό κράτος αντιμετώπιζε τη μακεδονική ταυτότητα είτε ως αφομοίωσιμη είτε (αν η αφομοίωση δεν καθίστατο δυνατή) ως εξοβελιστέα. Η θέση αυτή οξύνθηκε μέσα στη δίνη των περιπετειών της χώρας στα μέσα του 20ού αιώνα: η ανησυχία για τη μακεδονική ταυτότητα συνδέθηκε και συνδυάστηκε με τις πραγματικότητες του Εμφυλίου

Πολέμου, και τότε οι ελληνικές αρχές πάλεψαν με κάθε τρόπο να ολοκληρώσουν το έργο της βίαιης αφομοίωσης ή, απλούστατα, της «ανυπαρξίας».

Η ιστορία, όμως, είναι απρόβλεπτη. Όταν φαινόταν ότι τίποτα πια δεν θα μπορούσε να αλλάξει δραστικά την κυρίαρχη ελληνική αφήγηση περί ανυπαρξίας μακεδονικής ταυτότητας, η Γιουγκοσλαβία διαλύθηκε, ενώ η γειτονική μας χώρα διεκδίκησε και κέρδισε την ανεξαρτησία της ως «Δημοκρατία της Μακεδονίας». Ο κύβος ερρίφθη! Η ελληνική πολιτική απέναντι στο νεοσύστατο κράτος υπαγορεύτηκε από τις σκοπιμότητες, τις φοβίες και τις ιδεοληψίες του παρελθόντος, σε συνδυασμό με ένα τεράστιο κεφάλαιο εσωτερικής πολιτικής κατανάλωσης μεταξύ των τότε κομμάτων εξουσίας.

Η χώρα είχε καλομάθει στο «ανύπαρκτο», και έτσι, μετά το 1991, δυσφορεί απεριόριστα να συμβιβαστεί με το «υπαρκτό». Στο σημείο αυτό, στα συλλαλητήρια και στους δημόσιους αφορισμούς, ο εθνικιστικός παροξυσμός έκλεισε για τα καλά το μάτι στην εθνική αφροσύνη. Όχι, φυσικά, για πρώτη φορά στην ελληνική ιστορία. Το αποτέλεσμα είναι αυτό που περιγράψαμε στις σελίδες που προηγήθηκαν: ένας λαός εθισμένος σε νοσταλγικές αφηγήσεις, επινοημένες παραδόσεις και επιλεγμένες μνήμες, που τον κατατρύχουν, εκκολάπτοντας στους κόλπους του το ακροδεξιό μικρόβιο της εθνι-

κοφροσύνης – και μάλιστα σε δύσκολες συγκυρίες όπως η σημερινή.

Υπάρχει εδώ, καταλήγοντας, ένας ισχυρός αντίλογος: ότι, σε τελική ανάλυση, ως έναν βαθμό, δεν είναι και τόσο βλαβερό να (καλο)μαθαίνουμε στα ψέματα. Πολλοί σπεύδουν να προσθέσουν ότι μια πολιτική κοινότητα έχει πάντα ανάγκη τους μύθους της, και μας κουνούν το δάχτυλο λέγοντας: «Μη μας απασχολείτε με τις ερμηνείες σας και, κυρίως, προσέξτε τον εθνικισμό των άλλων».

Πρόκειται, ωστόσο, για μια κυνική αντίληψη που μετατοπίζει το επίκεντρο της συζήτησης: «Σημασία δεν έχει τι έγινε, αλλά τι μαθαίνουμε ότι έγινε». Ο κυνισμός αυτός διακρίνεται, ταυτόχρονα, από έναν αφόρητο πατερναλισμό. Σύμφωνα με αυτόν, σε τελική ανάλυση, οι πολίτες κάλλιο να είναι ανώριμοι και άσχετοι –κατηγορώντας την ανθρωπότητα ως ανιστόρητη, ενώ οι ίδιοι είναι αστοιχείωτοι– παρά ανασφαλείς, υπό τον διαρκή φόβο να μάθουν κάτι που δεν πρέπει. Το επιχείρημα είναι, όμως, και αυτοϋπονομευτικό: διότι τρέφει αυτό ακριβώς που φέρεται να αποκηρύσσει, δηλαδή τον εθνικισμό των γειτόνων. Τέλος, είναι βαθύτατα αυταρχικό, καθώς συντελεί, με τον τρόπο του, στην αναπαραγωγή μιας κοινωνικής τάξης βασιμμένης στην άγνοια, τη μεροληψία και τον φόβο. Η αντίληψη σύμφωνα με την οποία «την αλήθεια πρέπει να τη μαθαίνουμε, μόνο αν

δεν μας πονάει» είναι εξόχως προβληματική για την ατομική ή συλλογική αυτογνωσία και αποτελεί γενικότερα εμπόδιο στην πορεία της ανθρώπινης σκέψης. Είναι η άλλη όψη του επιχειρήματος που διατρέχει, ρητά ή υπόρρητα, τη νεόκοπη εθνικοφροσύνη: «Έχουμε δίκιο επειδή είμαστε Έλληνες».

Μολονότι ο πατερναλιστικός κυνισμός της εθνικοφροσύνης («αφήνουμε τους ανθρώπους να ζουν με τους μύθους τους») μας προκαλεί αποστροφή, ως επιχείρημα θα μπορούσε να είναι οριακά υποστηρίξιμο, αν όντως η ανθρωπότητα πίστευε πως «οι Έλληνες έχουν δίκιο επειδή είναι Έλληνες».

Φυσικά, πρόκειται για σενάριο επιστημονικής φαντασίας. Επιπλέον, στη γειτονική μας χώρα ενδημεί ένα παρόμοιο επιχείρημα, που τράφηκε και από το δικό μας: «Έχουμε δίκιο επειδή είμαστε Μακεδόνες». Ο εθνικιστικός παροξυσμός χαρακτήρισε κατεξοχήν την περίοδο της διακυβέρνησης του Γκρούεφσκι, παρά τις προσπάθειες τιθάσευσής του από την προηγούμενη ηγεσία Γκλιγκόροφ, αλλά και τη σημερινή ηγεσία του κράτους. Η επιστροφή στην κανονικότητα, υπό την παρούσα κυβέρνηση Ζάεφ, δίνει στις δύο χώρες μια μοναδική ευκαιρία να γυρίσουν σελίδα και να ασχοληθούν με τα -διόλου αμελητέα- πραγματικά τους προβλήματα, αναμετρώμενες συνάμα με τους εθνικούς τους μύθους.

Η αναμέτρηση αυτή θα αποτελέσει μια αμοιβαία επωφελή εξέλιξη όχι μόνο για τις σχέσεις τους αλλά και, πρωτίστως, για τη δημοκρατία τους. Διαφορετικά, ελλοχεύει ένας ανησυχητικός ολοκληρωτισμός, που ήδη διαπνέει την πολιτική κουλτούρα: «Δεν μπαίνουμε στον κόπο να αμφισβητήσουμε αυτά που ξέρουμε, διότι, απλούστατα, ξέρουμε ότι η δύναμη δεν βρίσκεται στα επιχειρήματα, αλλά στη σιωπή και τη λήθη».

Αυτό κατεξοχήν το βιώσαμε στην Ελλάδα, από το 1992 και μετά, με το Μακεδονικό. Σταδιακά, όμως, απαλλασσόμαστε από το βάρος του. Βασανιστικά και αργά, θα πουν κάποιοι. Ίσως. Πάντως, οι καιροί αλλάζουν. Και αυτό μας επιτρέπει να ελπίζουμε.

Περιεχόμενα

Για να ξεκινήσει η συζήτηση	9
1. «Μα δεν είναι το ζήτημα της ονομασίας της γείτονος “εθνικό θέμα” για την Ελλάδα;»	15
2. «Η Μακεδονία είναι από την Αρχαιότητα ελληνική. Πώς μπορούν σήμερα κάποιοι να σφετερίζονται όλη αυτή την ιστορία;»	23
3. «Δεν είναι η Μακεδονία μία και ελληνική;»	29
4. «Μα υπάρχει μακεδονικό έθνος; Δεν είναι ανύπαρκτο;»	35
5. «Εντάξει, δεν είναι ανύπαρκτο. Είναι όμως τεχνητό. Δεν το έφτιαξε ο Τίτο;»	45
6. «Ποια η σχέση της Αριστεράς με το Μακεδονικό Ζήτημα;»	51
7. «Υπάρχει μακεδονική γλώσσα;»	57
8. «Βάζουμε στην ίδια θέση την Ελλάδα με ένα κρατίδιο, το κρατίδιο των Σκοπίων;»	63
9. «Το Σύνταγμά τους είναι αλυτρωτικό. Δεν πρέπει να αλλάξει για να επέλθει συμβιβασμός;»	69
10. «Είναι, δηλαδή λάθος, πως το κράτος αυτό είναι των Σκοπίων και οι πολίτες του είναι οι Σκοπιανοί;» .	77
10 + 1. «Δηλαδή, δεν έχει δίκιο η Ελλάδα;»	83
Γιατί συνέβησαν όλα αυτά και τι μπορεί να γίνει σήμερα; .	89